

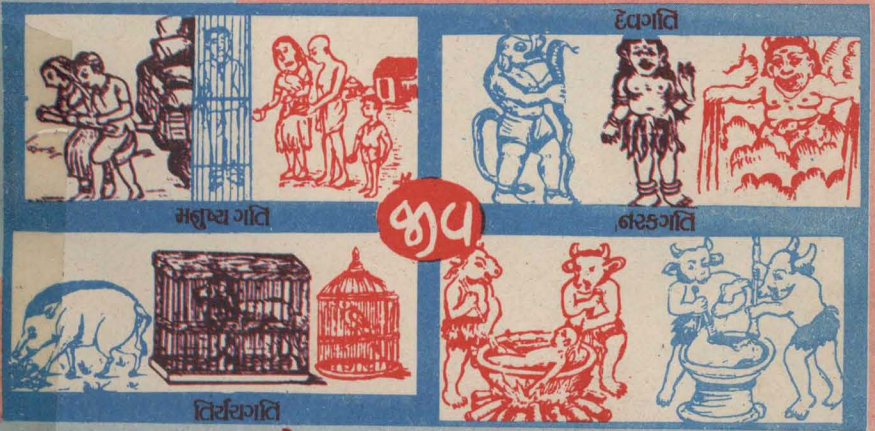
● પૂવચબડાર ●

પૂ. આ. જી સુબોદસૂરિ. મ.

નાં વિલેય

પૂ. મુનિરાજ શ્રી અરૂણવિલય. મ.

પાપ નો સજા ભારે

જીવ

卐 આત્માનો ખતરનાક શત્રુ 'રાગ' 卐

વિ. સં. ૨૦૪૫
આસો ૧૬-૧

(૧૩)

તા. ૧૫-૧૦-૮૬
રવિવાર

પ્રવચન-૧૩

દસમું પાપસ્થાનક “રાગ”

આત્માનો ખતરનાક શત્રુ ‘રાગ’

અનુવાદક :

પૂ. પરમ વિદુષી સાદેવીજી લાવણ્યશ્રીજી મ. સા. ના
પ્રશિષ્યા પૂ. નંદિયશાશ્રીજી મ. સા.
(લુહારની પોળ, ઉપાશ્રયવાળા)

પરમ પૂજ્યપાદ અનંતજ્ઞાની મહાવીતરાગી મહાવૈરાગી સર્વજ્ઞ
અરિહંત પ્રભુ મહાવીર સ્વામી ભગવાનના ચરણ સ્મલમાં કોટીશઃ
નમસ્કાર પૂર્વક....

રાગો ય દોસો વિ ય કમ્મવીયં, કમ્મં ચ મોહ્પ્પભવં વચન્તિ ।

કમ્મ ચ જ્ઞાઈમરણસ્સ મૂલં, દુક્ખં ચ જ્ઞાઈમરણં વચન્તિ ॥

—ચરમ તીર્થપતિ શ્રી વીરપ્રભુ પોતાની અંતીમ દેશનામાં જિના-
ગમ શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના ૩૨ માં અધ્યયનમાં ફરમાવે છે કે-રાગ
અને દ્વેષ એ કર્મના લીજ છે અને કર્મ મોહથી ઉત્પન્ન થાય છે.
જન્મ અને મરણનું મૂળ પણ કર્મ જ છે અને જન્મ-મરણ જ દુઃખ-
રૂપ છે.

નવતત્ત્વમાં આત્માનું સ્વરૂપ—

મૂળભૂત દ્રવ્ય

જડ (અજીવ, અનાત્મા)

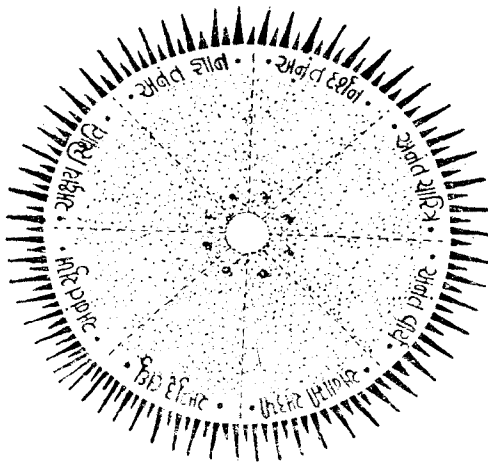
(જીવ) ચેતન (આત્મા)

સમગ્ર અનંત સંસારમાં મૂળભૂત બે જ દ્રવ્ય છે. એક જડ અને
બીજું ચેતન. આ બેથી અતરિક્ત કોઈ ત્રીજા દ્રવ્યનું તો અસ્તિત્વ જ
નથી. છ દ્રવ્ય કહીએ અથવા પંચાસ્તિકાય કહીએ, આખરે બધાનો
સમાવેશ મૂળ આ બેમાં જ થાય છે. ચેતન-આત્મા સિવાય બધું
અજીવ જ છે. આ જડ-ચેતનના સંયોગ-વિયોગનો વ્યવહાર એ સંસાર છે.

જડ-અણુવ તત્ત્વમાં કાર્મણ વર્ગણાના જે પુદ્ગલો પરમાણુઓ છે તેને આત્મા ગ્રહણ કરીને કર્મ રૂપે પરિણામ પમાડે છે. હકીકતમાં કાર્મણ વર્ગણા એ કર્મની કાચી ધાતુ છે તેમાંથી કર્મો બને છે. કર્મ જેવી કે.ઈ તૈયાર વસ્તુ વિશ્વમાં અસ્તિત્વ ધરાવતી નથી પણ ચૌદ રાજલોકમાં કાર્મણવર્ગણાના પુદ્ગલો ઠાંસી ઠાંસીને ભરેલા છે તેમાંથી જીવ રાગ-દ્વેષની ચીકાશ વડે (કષાયથી) તે કાર્મણવર્ગણાના અમુક પુદ્ગલોમાં પ્રકૃતિ, સ્થિતિ. રસ દાખલ કરે છે અને તેટલા પ્રદેશો પછી કર્મ બનીને આત્માની જોડે ક્ષીરનીરની જેમ એકમેક થઈ જાય છે અને ભવાંતરમાં પણ જીવની સાથે જાય છે. કર્મો બાંધીને જીવ ગમે ત્યાં ભાગી જાય તો પણ કર્મ તો એની સાથે જ રહે છે. લાખો ગાયમાં વાછરડું જેમ પોતાની માતાને શોધી કાઢે છે તેમ અનંતા જીવોમાં પણ આપણા બાંધેલા કર્મો આપણને વિપાક બતાવીને જ રહે છે. દુનિયામાં બે તત્ત્વને આપણે છેતરી શકતા નથી એક તો સર્વજ્ઞ ભગવાન અને બીજું તત્ત્વ છે કર્મસત્તા, આપણે અશુભવાણી, વિચાર અને વર્તન કરીએ અને શુભ કર્મ બાંધી લઈએ એવું ત્રિકાળમાં નબને અને શુભ યોગ વડે પાપ પણ કદી ન બંધાય, આમ જેવા ભાવો થાય તેવું જ આલેખન કાર્મણવર્ગણામાં થાય છે અને તે કર્મ બને છે. હા, પછી એમાં શુભાશુભ અધ્યવસાયથી સંક્રમણ, સ્થિતિઘાત, રસઘાત, અપવર્તના વિગેરે ફેરફારો જરૂરથી થઈ શકે છે નહિતર મોક્ષમાર્ગ શી રીતે બનત? જીવ મોક્ષ કેવી રીતે પામત? પણ એક વખત તો કર્મનું અસ્તિત્વ સ્વીકારવું જ પડે છે. સમસ્ત સંસાર કર્મમય છે. જીવનો કર્મની સાથે સંયોગ તે જ સંસાર છે અને કર્મનો સર્વથા છુટકારો એટલે કે વિયોગ તે જ મોક્ષ છે. આથી જીવનો કર્મની સાથે સંયોગ થવાથી જ પુણ્ય-પાપ, આશ્રવ અને બંધતત્ત્વ વચમાં આવે છે અને આ કર્મોને આવતા અટકાવે તેને સંવર તત્ત્વ કહેવામાં આવે છે. નવા કર્મનું આવાગમન સંવરતત્ત્વ દ્વારા બંધ કર્યા પછી શેષ રહેલા કર્મોનો ક્ષય-નાશની પ્રક્રિયા નિર્જરા તત્ત્વના ધરથી શરૂ થાય છે થોડા થોડા કર્મોનો ક્ષય થવો એ દેશ નિર્જરા છે, આંશિક નિર્જરા છે અને અંતમાં કર્મના સુદ્ધમાં વિજય પ્રાપ્ત કરીને સર્વથા મુક્ત થઈને સર્વથા કર્મરહિત થવું એ જ મોક્ષ છે. આ રીતે નવતત્ત્વોના કેન્દ્રમાં એકમેક મૂળભૂત દ્રવ્ય અથવા તત્ત્વ તે આત્મા છે, તે ચેતન છે. આમ આત્માને કેન્દ્રમાં

રાખીને અનુલક્ષીને સંપૂર્ણ ધર્મશાસ્ત્ર ચાલી રહ્યું છે. સંપૂર્ણ આધ્યાત્મિક શાસ્ત્ર અથવા યોગશાસ્ત્ર અથવા સર્વ આગમશાસ્ત્ર આત્માને દ્વિષ્ટ સમક્ષ કેન્દ્રિત કરીને સંબોધિત કરે છે જીવને આ બોધ કરાવવો છે કે- હે ચેતન! તુ અનન્ત શક્તિમાન, અને અનન્ત જ્ઞાનાદિ અનન્ત ગુણોથી પરિપૂર્ણ તત્ત્વ છે. તારો પરમ શાશ્વતધામ નિવાસ સ્થાન તો મોક્ષ છે. સિદ્ધશીલા ઉપર છે અને તું આ સંસારમાં કયાં ફસાયેલો છે? તું સંસારમાં આ કર્મશત્રુની બળમાં ફસાઈ કેમ ભટકયા કરે છે? આ દુષ્ટમિત્ર કર્મની સંગતથી આજ તારું સ્વરૂપ કેટલું વિકૃત થઈ ગયું છે? તારી આ કેવી શોચનીય હયનીય દશા થઈ ગઈ છે! જરા વિચાર, કંઈક સમજ અને આ કર્મની બળથી છુટકારો મેળવી બહાર નીકળ-આમા જ તારું ભલું છે. આમાં જ તારી શોભા છે. એવી રીતે અનન્તજ્ઞાની સર્વજ્ઞ ભગવાંતો અને એના આગમોએ અનન્તકાળથી સુષુપ્ત આ ચેતન તત્ત્વ (જીવ) નો સંબોધન કરીને બાગૃત કરવાનો સતત પ્રયત્ન કર્યો છે. સર્વ શાસ્ત્ર આજ કહે છે.

અનન્ત જ્ઞાનાદિ ગુણુવાન આત્માનું સ્વરૂપ

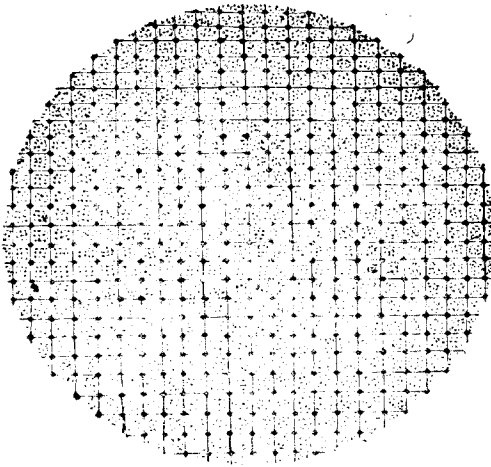

- (૧) અનન્ત જ્ઞાન, (૨) અનન્ત દર્શન, (૩) અનન્ત આશ્રિત,
(૪) અનન્ત વીર્ય, (૫) અનામી અરૂપીપણું, (૬) અચર્યશુભપણું,

(૭) અનન્ત સુખ અને (૮) અક્ષય સ્થિતિ. આ મુખ્ય રૂપ આત્માનાં મૂળભૂત ગુણ છે. આઠ ગુણોના સમુહનો એક પિંડ દ્રવ્ય આત્મા-ચેતન છે. મૂળભૂત સ્વરૂપમાં તેા આ શુદ્ધ ચેતન દ્રવ્ય છે. એક એક ગુણ અનન્તના સ્વરૂપમાં પડયો છે, આ ગુણ અનન્ત જ્ઞાનાદિ જડમાં નથી. આથી જડને ચેતનથી ભિન્ન કરનાર આ મુખ્ય જ્ઞાનાદિ ભેદક ગુણ છે. જ્ઞાનાદિ જ જીવની મુખ્ય ઓળખ છે. એવી રીતે અન્ય ગુણ પણ છે.

આત્મ દ્રવ્યની રચના :—

જેમ કપડા વણાય છે. એમાં એક તાર સીધો ઉભો અને બીજો તાર આડો એવી રીતે લૂમમાં કપડા વણાય છે અને સંપૂર્ણ કપડા તૈયાર થાય છે. જેમાં સીધો ઉભો તાર આડા તારની રેખાને કોસ કરે છે અને સંપૂર્ણ કપડું બને છે એવી જ રીતે એક એક કરીને અસંખ્ય પ્રદેશોના સમુહથી બનેલું આત્મ દ્રવ્ય છે. એક એવો અખંડ દ્રવ્ય છે. જેમાં ચારે તરફ ઉભા અને આડા તારના કોસ કેન્દ્રોની જેમ પ્રદેશોની રચના છે. એવો આ અસંખ્ય પ્રદેશી ચેતન (જીવ) આત્મ દ્રવ્ય છે. એના એક એક પ્રદેશમાં અનંત અનંત જ્ઞાનદર્શન ચારિત્ર વીર્ય (શક્તિ)

આદિ ગુણ ભરેલા છે. આ એક અખંડ શાશ્વત દ્રવ્ય છે. અનન્તકાળથી જીવે આ સંસારમાં કર્મના સંયોગવશ કેટલી યત્પડો ખાધી અનંતવાર ચારે ગતિમાં ભટકતા ચારે ગતિમાં અનન્ત જન્મ-મરણ ધારણ કર્યાં. નારક ગતિમાં નારકી બન્યો ત્યાં પરમાધામિએના હાથથી ભયંકર સજા ભોગવી. અત્યન્ત પીડા સહન કરી ત્યાં અગ્નિની અંદર જીવતા નાંખવામાં આવે છે, ઉકળતા તેલની કડાઈમાં ભજીયાની જેમ નારકના શરીરને તળવામાં આવે છે, શરીરના નાના-નાના ટુકડાઓ કરીને આમ તેમ ફેંકી દેવામાં આવે છે. વિગેરે સેંકડો પ્રહારની તીવ્ર વેદનાને સહન કરવો પડે છે અને આ જીવે સહન પણ કરી. હા, વેદના અત્યંત તીવ્ર હતી, દુઃખ અને પીડા અસહ્ય હતી એમાં શંકાને સ્થાન નથી. પરંતુ આત્મ દ્રવ્યની રચના જ એવા પ્રકારથી છે કે જેના કારણે અનંતાનંત કાળથી દુઃખોને સહન કરવા છતાં પણ આત્માનો એક પ્રદેશ ખંડિત નથી થયો. ટૂટીને છુટો નથી પડી ગયો અને જો એક પ્રદેશ બળી ગયો હોત અથવા કપાઈ ગયો હોત અથવા ખંડિત થઈ નષ્ટ થયો હોત તો આજ આત્માનો અવશેષ પણ ન બચત. નામશેષ પણ ન રહેત. કારણ કે કાળ અનન્ત વીત્યો છે. આત્માના જન્મ મરણ પછી અનન્ત થયા છે અને અનન્તવાર મહા વેદનાઓ સહન કરી છે. જ્યારે આ અનન્તની સામે આત્માના પ્રદેશતનો ફક્ત અસંખ્ય જ છે અને જો આ અસંખ્યોમાંથી એક એક પ્રદેશ નષ્ટ થયો હોત તો આજે શું શેષ રહેત? કંઈ પણ નહીં. આથી અનન્ત અખંડ સ્વરૂપની જ બલિહારી છે. આત્મા એક એવો સપ્રદેશી-અસંખ્ય-પ્રદેશી અખંડ પ્રદેશી દ્રવ્ય છે જેમાં એક પ્રદેશ પણ ક્યારેય પણ નષ્ટ નથી થતો. આહો અગ્નિમાં બાળો: આહો બોમનો વિસ્ફોટ કરો, આહો આત્મા ઉપર હિમાલય પડે અથવા સમુદ્રમાં પડે અનન્તકાળ પછી પણ એક પ્રદેશ પણ ક્યારેય નષ્ટ નહીં થાય એવો આ સપ્રદેશી અસંખ્ય પ્રદેશી અખંડ દ્રવ્ય છે. એટલે જ કહ્યું અહિં, અભેદ, અકાર્ય, અદાહ્ય આદિ આત્માનું સ્વરૂપ છે. આત્માને છેદી નથી શકાતો, ભેદી નથી શકાતો. છેદન-ભેદનથી પણ એક પણ પ્રદેશ ક્યારેય પણ નષ્ટ નથી થતો. અકાર્ય છે? એટલે છરી-ચાકુથી પણ એક પ્રદેશ કપાય જતો નથી. અને અદાહ્ય કહ્યો છે તેથી ક્યારેય અગ્નિમાં બાળી નથી શકતા આત્માનું આ સ્વરૂપ સર્વસ કેવળજ્ઞાનીએ કહ્યું છે.

સંકેચ વિકાસશીલ ગુણવાન આત્મા !

આત્મામાં સંકેચ-વિકાસનો ગુણ પણ ગજબ પડ્યો છે. જરૂર પડે તો આત્મા પોતાના અસંખ્ય પ્રદેશોને એટલો વધારે સંકેલ કરી શકે છે કે એને જો એક કીડીનું નાનું શરીર મળે અથવા અમીબાનું નાનું શરીર મળે અથવા એનાથી પણ નાનું પૃથ્વીકાયમાં મીઠાના નાના કણમાં રહેવું પડે તો પણ રહી શકે છે. એટલું જ નહીં પણ પાણીના એક બિંદુમાં પણ રહેવું પડે તો પણ અસંખ્ય જીવો લેગા થઈને રહી શકે છે. હવે વિચારો કેટલો વધારે સંકેચ થઈ શકે ? એટલું જ નહીં મગ-ચણાને જો પાણીમાં લીંબવી રખાય છે અને એની ઉપર જે અંકુરા કુટે છે એટલા અંકુરામાં અનંત આત્માઓ એકઠા થઈને રહી શકે છે, અને રહે છે. એટલા માટે આ અંકુરાને તથા ગાજર-મૂળા, ખટાકા, કાંઠા, શકરીયા લસણ વગેરે અનંત કાય નામ આપવામાં આવ્યું છે. જીવોની સંખ્યા અનંત છે. માટે અનંત અને કાય એટલે શરીર ! એટલે કે એક શરીરમાં જ્યાં અનંત આત્માઓ એકઠાં થઈને રહેતા હોય એવા અનંતકાય પદાર્થનું ભક્ષણ નહીં કરવું જોઈએ. કારણ કે અનંત જીવોની હિંસા થાય છે. એવા અનંતકાય પદાર્થોને કાપવાથી છેદન-ભેદન કરવાથી ખાવાથી ચૂલા ઉપર ચઢાવીને ગરમ કરવાથી અનંત જીવોની નીશ્ચે હિંસા થાય છે. અનંત આત્માઓ દુઃખ પામે છે. તેથી અનંતજ્ઞાની તીર્થંકરોએ અહિંસા ધર્મની પ્રરૂપણા કરતા કહ્યું છે કે અનંતકાયની હિંસા ન કરવી જોઈએ. જેનું અમારે અવશ્ય પાલન કરવું જ જોઈએ. આ અનંતકાય જ સાધારણ વનસ્પતિકાય છે. જે સ્થૂલ છે. સૂક્ષ્મ સાધારણ વનસ્પતિકાય જે નીગોહની સંજ્ઞાથી ઓળખાય છે. આ નીગોહના અસંખ્ય ગોળા છે અને એક એક ગોળામાં અનંત અનંત જીવો રહે છે. વિચારો કે જીવાત્માએ પોતાનું સ્વરૂપ કેટલું સંકેચી નાખ્યું ? એજ આત્મા જો પોતાના પ્રદેશોનો વિસ્તાર કરે તો વિસ્તાર કેટલો થઈ શકે છે ? જેમકે એક પક્ષી જો પોતાની પાંખ સંકેચીને ઝેસે તો અને પાંખ ફેલાવીને આરામથી ઝેસે તો કેટલું મોટું લાગે છે. તેવી જ રીતે આત્મા જો પોતાના અસંખ્ય આત્મ પ્રદેશોને ફેલાવે વિસ્તાર કરે તો ચૌદ રાજલોક પ્રમાણ વિસ્તાર કરી શકે છે. ચૌદ રાજલોકમાં એક

રાજલોકથી ખીજા રાજલોકની વચ્ચે અસંખ્ય ચોળનનું અંતર છે. એવા ચૌદ રાજલોક છે તેા વિચારો કે વિસ્તાર કેટલો લાંબો પહોળો થયો? અને એક આત્મા પોતાના અસંખ્ય આત્મ પ્રદેશોનો વિસ્તાર કરે તેા ચૌદ રાજલોક પ્રમાણ કરી શકે છે. જેમકે કેવળી સમુદ્ધાત વખતે કેવળી ભગવાન કરે છે. હવે જુઓ કે ૧૪ રાજલોક પ્રમાણ આત્મ પ્રદેશોને ફેલાવવામાં આત્માને કેટલો સમય લાગે છે ?

કલાદો, મહીનાઓ, અથવા વર્ષો નથી લાગતા ? માત્ર ચાર સમય વિસ્તાર કરવામાં અને ચાર સમય પુનઃ સંકોચવામાં કેવળ આઠ સમયમાં બધું જ કાર્ય સમાપ્ત થઈ જાય છે. આ આત્માનેા સંકોચ વિસ્તારનો સ્વભાવ છે. સ્થિતી સ્થાપકનેા આત્માનો ગુણ છે. જેવો ગુણ પ્રકાશમાં છે. ૧૦૦૦ વોલ્ટના વીજળીના ગોળાને પ્રકાશીત કરીને એક મોટા હોલમાં લગાડીયે તેા પ્રકાશ કેટલા ક્ષેત્રમાં રહેશે ? હોલ બેટલા મોટા ક્ષેત્રમાં! એક ફ્લેશ બેટ્રીને જે દૂર સુધી ફેંકવામાં આવે તેા તેનેા પ્રકાશ ૧ કી. મી. સુધી પણ જઈ શકે છે અને તેને જ જે એક પેટીમાં બંધ કરવામાં આવે તેા હવે પ્રકાશ કેટલા ક્ષેત્રમાં રહેશે ? ૧૦૦૦વોલ્ટના ગોળાને પણ જે એક નાની પેટીમાં મૂકવામાં આવે તેા તેનેા પણ પ્રકાશ તેટલી પેટીમાં જ સીમિત રહેશે. તેવી જ રીતે આત્માને જે નાનું શરીર મળે તેા તે તેમાં સંકોચાઈને રહે છે અને તે જ આત્માને જે મોટા હાથી-જેઘા અથવા તેથી પણ વધારે ૫૦૦ ધનુષની કાયા મળે તેા એમાં ફેલાઈને રહે છે. આ આત્માની વિશેષતા છે. તેનેા વિશિષ્ટ કોટીનેા ગુણ છે. આત્માને કર્મનેા બંધ તમને થશે કે એવી અનંત શક્તિવાળો આત્મા, અનંત જ્ઞાનાદિ ગુણોથી પરિપૂર્ણ ત્રિશુદ્ધ આત્મા અને અ જો એને આ કર્મના બંધનમાં બંધાઈને એક પામરહીન-હીન-હાલતમાં (બચારાના રૂપમાં રહેવું) પડે છે તેનું શું કારણ છે ? શું પહેલાં આત્મા શુદ્ધ હતો અને પછી કર્મો લાગ્યાં ? શું શુદ્ધ વિશુદ્ધ આત્માને કર્મ લાગ્યા અને તે અશુદ્ધ થઈને સંસારમાં આવ્યો ? ના, જે એવું કહીશું તેા મોક્ષમાં ગયેલા શુદ્ધ-ખુદ્ધ-સિદ્ધ આત્માને પણ કર્મ ચોંટશે અને તે પણ અશુદ્ધ બનીને સંસારમાં આવી જશે. તેા પછી આવા મોક્ષથી પણ શું લાભ ? બ્યાંથી પાછા કર્મો લાગે અને પાછું આત્માને સંસારમાં પડવું પડે ? યદ્યાપિ સિદ્ધશલાના

ક્ષેત્રમાં જ્યાં અનન્તા મુક્તાત્મા, સિદ્ધાત્મા છે. ત્યાં પણ કાર્મણ આદી આઠે વર્ગણાઓ છે. સાથે સાથે એકેન્દ્રિયના પૃથ્વી પાણી અગ્નિ વાયુ વનસ્પતિકાયના સૂક્ષ્મ સ્વરૂપવાળા જીવો પણ (સિદ્ધ શિક્ષા ઉપર છે. તેમને જે વર્ગણાઓનો આવશ્યકતા પડે છે. તેને તે ગ્રહણ કરે છે. એનો અર્થ એ કે તે વર્ગણાઓ ત્યાં છે. હવે આ નક્કી થઈ ગયું ને? તેથી એમ કહી શકાય છે આઠે વર્ગણાઓ નિશ્ચે ત્યાં છે. તે પણ અનંતની સંખ્યામાં છે. આ આઠે વર્ગણાઓમાં છેલ્લો નંબર કાર્મણ વર્ગણાનો છે. અર્થાત્ કાર્મણ વર્ગણા પણ ત્યાં ભરેલી છે. અને સિદ્ધના જીવો પણ છે. તે પછી તે વર્ગણાઓ સિદ્ધના જીવોને કેમ ચોંટતી નથી? એમને કર્મબંધ કેમ થતો નથી? આનો જવાબ એ જ છે કે ત્યાં સિદ્ધાત્માઓમાં કર્મબંધનું મુખ્ય કારણ અથવા કાર્મણ વર્ગણાને પોતાનામાં આકર્ષત કરવાની મૂળભૂત શક્તિ જે રાગ દ્વેષની વૃત્તિ છે. તેનો જ અભાવ છે. મોક્ષમાં નથી તો કર્મ, નથી શરીર, ન રાગ કે નથી દ્વેષ, નથી સુખ કે નથી દુઃખ નથી તો જન્મ કે નથી મરણ નથી મન કે નથી વચન વગેરે આત્મગુણોથી અતિરિક્ત બહારની કોઈપણ વસ્તુ નથી.

જીવના મુખ્ય બે ભેદ

મુક્ત (સિદ્ધ)

અશરીરી

સર્વ કર્મરહિત

જન્મ-મરણ રહિત

મન-વચન-રહિત

રાગ-દ્વેષ રહિત

સુખ-દુઃખ રહિત

આયુ પ્રાણ-યોની

ગતિ રહિત

સંસારી

સશરીરી

સર્વ કર્મ સહિત

જન્મ-મરણ સહિત

મન-વચન સહિત

રાગ-દ્વેષ સહિત

સુખ-દુઃખ સહિત

આયુ-પ્રાણ-યોની

ગતિ સહિત.

એવી રીતે જીવના બે ભેદ કરીએ તો આ બે માં મુખ્ય અન્તર આ પ્રકારનું છે. આથી મુક્તાત્મા મન-વચન-શરીર રહિત છે. અને મુખ્ય તો રાગ-દ્વેષ રહિત જ છે. તો પછી કર્મબંધનો સવાલ જ ક્યાં રહે? અને કર્મબંધ જ નથી તો પછી સંસારમાં ફરી આવવાનું અથવા ત્યાંથી પડવાનો પ્રશ્ન જ ઉભો જ નથી થતો, અને બે ત્યાંથી પડતો જ નથી તેનો અર્થ જ એ થાય છે કે સિદ્ધાત્મા મુક્તાત્મા મોક્ષમાં સિદ્ધ શીલા ઉપર પોતાના નિશ્ચિત સ્થાન પર આકાશ પ્રદેશ પર અનંત કાલ સુધી સ્થિર રહે છે.

હવે રહી વાત સંસારી જીવની

સંસારી જીવને કર્મનો બંધ :-

જેમ સોનું ખાણમાંથી કાઢ્યું ત્યારે કેવું માટી સાથે મિશ્રિત હતું? હીરા ખાણમાંથી નીકળ્યો ત્યારે કેવો રફ ગંદો હતો? કાચો હતો? એવી રીતે નિગોહ એ જીવોની ખાણ છે, ! જેવી રીતે હીરાની ખાણમાંથી હીરા કાઢાય છે. તેવી રીતે નિગોહમાંથી જીવ નીકળે છે. નિગોહની પ્રાથમિક મૂળભૂત અવસ્થાથી જ જીવ માત્ર કર્મમળ યુક્ત જ છે? એવું નથી કે પહેલાં આત્મા શુદ્ધ હતો અને પછી કર્મ લાગ્યા અને અશુદ્ધ થયો? નહીં! ખાણમાંથી કાઢેલું સોનું પહેલાથી જ કર્મમળ યુક્ત જ છે? ક્યારથી કર્મ લાગ્યા છે? અનાદિકાળથી લાગેલા છે. અનાદિનો અર્થ જ આદિ રહિત છે. તો પછી પહેલા કુકડો કે પહેલા ઇંડું? પહેલા વૃક્ષ અથવા ખીજ? નો પ્રશ્ન ઉભો થયો. તેમ પહેલા આત્મા કે કર્મ? પહેલા કર્મ કે આત્મા? કર્મથી તો આત્માજન્ય નથી. આત્માથી જ કર્મ જન્ય છે. જગતમાં જડ-ચેતન બંને પદાર્થોનું અસ્તિત્વ અનાદિ અનન્તકાળથી જ છે. પહેલેથી જ બંને તત્ત્વ છે. એટલે પહેલાં પછીનો પ્રશ્ન નથી થતો? જે દિવસથી આત્મા સંસારમાં છે તે દિવસથી જ કર્મ સંયુક્ત જ છે. કર્મ સહિત જ છે. એમાં શંકા નથી. એમાં અનન્તકાળ વીતી ગયો છે. અને જેની કોઈ આદિ જ નથી તે અનાદિ અનન્તકાળ છે? આવી અનાદિ અનન્તકાળથી આત્મા અને કર્મ (જડ અને ચેતન) મૂળભૂત અસ્તિત્વમાં જ છે અને બંને સંયુક્ત છે. આથી આત્મા સંસારમાં કર્મથી બંધાયેલ છે. કર્મસહિત જ છે.

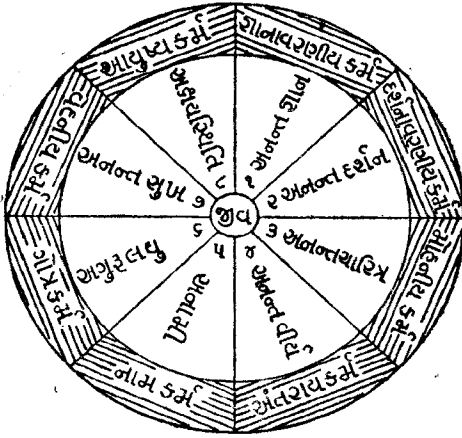
રાગ દ્વેષ મોહવશ કર્મબંધ

આત્મા જ્યારથી સંસારમાં છે ત્યારથી સશરીરી જ છે. શરીરમાં જ છે. શરીર જ આત્માને રહેવાનો માત્ર આધાર પાત્ર છે ! શરીર વિના તો કેઈપણ આત્મા સંસારમાં રહી જ નથી શકતો. શરીર વિના અશરીરી આત્મા તો સિદ્ધાત્મા-મુક્તાત્મા કહેવાશે. આથી સંસારી હોય અને અશરીરી હોય એવું તો સંભવી જ નથી શકતું. સૂર્યોદય થયો હોય અને રાત હોય એ ક્યારે પણ સંભવીત નથી. એવી રીતે આત્મા વિના શરીર સંસારમાં રહે તેવો સંભવ જ નથી, જેવી રીતે ગ્લાસ, વાટકી, થાળી, ખાલ્દી, શેલી, કોઠી ઘડા અથવા ટાંકી જે કંઈ પણ આધાર પાત્રમાં પાણી રહે તો જ તે પ્રવાહી રહી શકે છે, અન્યથા આધાર વિના પ્રવાહી પાણી જેવા પદાર્થો ક્યારે પણ રહી શકતા નથી. એવી રીતે ચેતન દ્રવ્ય આત્મા, શરીર વિના ક્યારે પણ રહી શકતો નથી.

હવે શરીર કેવી રીતે બન્યું ? કોણે બનાવ્યું ? નથી કોઈ ઈશ્વરે બનાવ્યું કે નહીં કોઈ અદ્રશ્ય શક્તિએ ! આત્માએ જ પોતાને રહેવા માટે ઘરરૂપ શરીર બનાવ્યું, હવે આ શરીર તો જડ પુદ્ગલનો પિંડ છે, પાર્થિવ છે. ઔદારિક શરીર યોગ્ય વર્ગણને ખેંચીને ભેગી કરીને શરીર બનાવ્યું છે. આ આહારાદિ વર્ગણમાંથી મળેલ આહારને ગ્રહણ કરી પુદ્ગલ પરમાણુઓથી શરીર બનાવે છે. હવે શરીર બનાવ્યું તો એના માટે ખારી-ખારણા પણ બનાવવા આવશ્યક છે. તેથી ઈંદ્રિયો બનાવી, ઈંદ્રિયો બનાવી તો શ્વાસોચ્છવાસ વગેરેની આવશ્યકતા પડી તો તે શ્વાસોચ્છવાસ વર્ગણના પુદ્ગલોને ગ્રહણ કર્યા, એવી રીતે જેમ જેમ જરૂર પડી તેમ ચાર પાંચ અથવા ૬ પર્યાપ્તિઓ જીવે પુરી કરી, એ ૬એ પર્યાપ્તિઓ ને પુરી કરવા માટે જીવે ભિન્ન-ભિન્ન વર્ગણોએના સમુહને આશ્રય લીધો અને તે તે વર્ગણોએના સમુહને ખેંચી ખેંચી આત્માએ તે તે પર્યાપ્તિ પૂર્ણ કરી એમાં રહેવા લાગ્યો,

આત્માના આઠ ગુણો અને તેના આવારક આઠ કર્મો :-

આત્માના આઠ ગુણો અને તેના આવારક
— આઠ કર્મો —

પરંતુ આ વિચારીએ કે આ વર્ગીણાએને ખેંચવા માટે આત્માને કોની જરૂર પડી? જ્યારે આત્માએ પોતાના મૂળભૂત ચતુર્થ આત્મ-ગુણોનો એક તરફ ઉપેક્ષા કરીને સ્વસ્વરૂપથી બહાર વિભાવદશામાં ગયો, તો શા માટે ગયો? કારણ કે દેહાદિની રચના કરવાની ઈચ્છા થઈ, બાહ્ય વર્ણ-ગંધ-રસ સ્પર્શયુક્ત પુદ્ગલના પ્રત્યે આકર્ષણ એજ જીવનો રાગ ભાવ છે, આકર્ષણ-પ્રત્યાકર્ષણ જ રાગ-દ્વેષની વૃત્તિ છે. જીવે આ રાગ-દ્વેષની વૃત્તિથી જે કાર્મણુ વર્ગીણાને ખેંચી અને પોતાની અંદર સમાવી અને એક એક આત્મપ્રદેશ પર અનન્ત અનન્ત કાર્મણુ વર્ગીણાને ઢગલો ઉલો કર્યો તેજ કર્મ કહેવાય છે. જેવી રીતે દૂધ-ચાના તપેલા ઉપર ઢાંકણ રાખી ઢાંકો દેવાય છે. જેમ ઘરમાં ટાઇલ્સ પર ધૂળના રજકણ છવાય જાય છે એવી રીતે આત્માએ સ્વભાવને ભૂલીને વિભાવ દશામાં જઈને જે કાર્મણુ વર્ગીણાને અહણુ કરી તે આત્માના એક એક પ્રદેશ પર છવાઈ જાય છે અને આ ક્રિયા કરતા અનંત કાળ વીતી ગયા. આજે તો પ્રત્યેક આત્માના

એક એક પ્રદેશ પર અનંત અનંત કાર્મણુ વર્ગીણાનો ઢગલો થઈ ગયો છે. એજ કર્મ છે. તે કર્મ આત્માને પોતાને બાંધે છે. રાગ-દ્વેષની ક્રિયા (પ્રવૃત્તિ) થી જ બાંધે છે. વંદિતુ સૂત્રમાં કહ્યું છે કે —

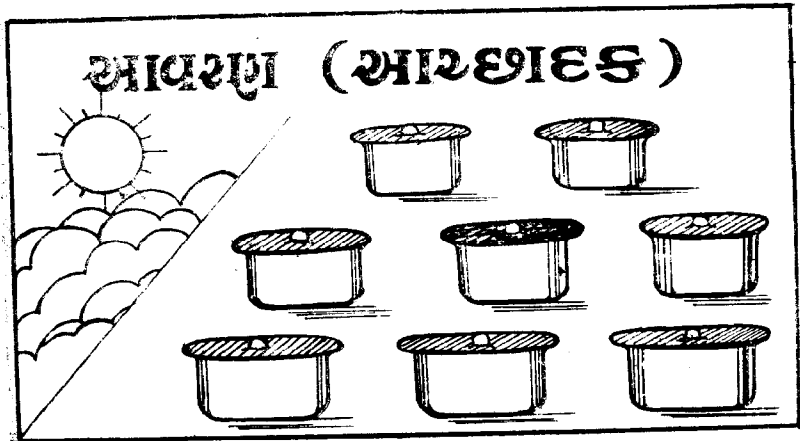
“ एवं अट्टविहं कम्म रागदोस समञ्जिअं ”

“રાગ-દ્વેષથી ઉપાંબિત કરેલ આઠ કર્મ” અને પ્રશમરતિકાર પણ સ્પષ્ટ કહે છે કે —

રાગદ્વેષોપહતસ્ય કેવલં કર્મબન્ધ એવાસ્ય ।

નાન્યઃ સ્વલોડપિ ગુણોડસ્તિ યા પરત્તેહ ચ શ્રેયાન્ ॥

રાગ અને દ્વેષથી યુક્ત જીવને ફક્ત કર્મ બંધ જ થાય છે. એના સિવાય થોડો પણ ગુણ નથી થતો. અર્થાત્ રાગ-દ્વેષની પ્રવૃત્તિમાં થોડો પણ ફાયદો નથી થતો. જો આ લોક અને પરલોકમાં લાલકારી કલ્યાણકારી થાય. આથી આ રાગદ્વેષની પ્રવૃત્તિમાં પડવાથી જીવ આત્માની ઉપર એક એક એવા આવરણની જાળ બિછાવી દે છે કે જેથી આત્માના સર્વ ગુણો ઢાંકી દે છે. આસ્છાદિત કરી દે છે અને પછી આત્માના ગુણ નહીં પણ બહારનું આવરણ માત્ર દેખાય છે.

જેમ સૂર્યની સામે વાદળ આવી જવાથી સૂર્ય નહી વાદળ દેખાય છે. આ-દ્વધની તપેલી ઉપર ઢાંકણ આવવાથી હવે રૂક્ત ઢાંકણ જ દેખાય છે. ઘરની ટાઇલ્સ પર ધૂળ-રગ્ગલ આવવાથી રૂક્ત ધૂળ જ દેખાય છે, આજ દશા જીવની થાય છે, આઠ તપેલા પર રાખેલા આઠ (આવરણ) આચ્છાદક ઢાંકણોની જેમ આત્માના આઠ ગુણો પર આઠ આવરણ આવી જાય છે. આઠ આવરણ જ આઠ કર્મના નામથી ઓળખાય છે.

આઠ ગુણોના આવરણ ૮ કર્મ :-

આત્માના આઠ ગુણ,	આઠ કર્મ
(૧) અનન્ત જ્ઞાન ગુણનું આચ્છાદન	જ્ઞાનાવરણીય કર્મ
(૨) અનન્ત દર્શન ગુણનું "	દર્શનાવરણીય કર્મ
(૩) અનન્ત ચારિત્ર ગુણનું "	મોહનીય કર્મ
(૪) અનન્ત વીર્ય ગુણનું "	અંતરાય કર્મ
(૫) અનામી અરુપી ગુણનું "	નામકર્મ
(૬) અગુરુ લઘુ ગુણનું "	ગોત્રકર્મ
(૭) અનંત (અવ્યાબાધ) સુખ "	વેદનીય કર્મ
(૮) અક્ષય સ્થિતિ ગુણનું "	આયુષ્ય કર્મ

અનંત ચારિત્ર ગુણનું આવરક મોહનીય કર્મ આત્માના આઠ સુખ્ય ગુણોમાં ત્રીજો ગુણ અનન્ત ચારિત્ર છે. એનું ખીજું નામ યથા-ખ્યાત સ્વરૂપ છે. સર્વજ કેવળી ભગવંતોએ આત્માનું જે શુદ્ધ સ્વરૂપ બતાવ્યું છે. એવા વિશુદ્ધ સ્વરૂપમાં આત્માનું રહેવું એજ યથાખ્યાત સ્વરૂપ ગુણ છે. અર્થાત્ આત્માના પોતાના મૂળભૂત શુદ્ધ સ્વરૂપમાં, સ્વભાવ દશાની રમણતામાં લીન-તલ્લીન રહેવું! પરંતુ રાગ-દ્વેષના આધીન (વશ) થઈને આત્મા સ્વ સ્વરૂપ રમણતાને, સ્વભાવ દશાને છોડીને બહાર વિભાવદશામાં જાય છે એજ આત્માની રાગ-દ્વેષની પ્રવૃત્તિ છે. અને એનાથી મોહ-મમત્વ ઉભો કરે છે. સ્વેતર બાહ્ય

જડ ભૌતિક પોદ્ગલિક પદાર્થો ઉપર રાગ રાખવો એજ મોહદશા છે! સ્વભાવદશા સ્વગુણોમાં રક્ત રહેવું. સ્વસ્વરૂપમાં જ મસ્ત રહેવું એજ આત્માનું ચારિત્ર ગુણ છે. આત્મા (એટલે પ્રહ્મ) તેમાં લીન રહેવું. તે અવસ્થામાં જ ચાલવું, ગતિ કરવી (લીન રહેવું) એજ ચારિત્ર ગુણ છે, આ અનન્ત ચારિત્ર રૂપ ગુણ છે. પરંતુ મોહવશ જીવ સ્વભાવ, સ્વસ્વરૂપ જોડીને બાહ્ય પદાર્થોના મોહમાં ગયો, ત્યાં ફસાયો, એજ જીવની મોહદશા છે. ચારિત્ર ગુણની ઉપર જો (રજકણ, [ધૂળકણ] કાર્મણ વર્ગણ) નું આવરણ આવ્યું, તે મોહનીય કર્મના નામથી ઓળખાય છે, જીવનો પોતાનાથી ભિન્ન બાહ્ય પદાર્થ પર મોહમત્તવ એજ મોહનીય કર્મ છે, ચાહે તે ભલે જીવ દ્રવ્ય હોય કે અજીવ દ્રવ્ય હોય, ત્યાં જો મારા પણાની, મમત્વ ખુદ્ધિ, અધિકાર ખુદ્ધિ અથવા-રાગ-આશક્તિ ભાવના એજ મોહનીય કર્મ છે.

મોહનીય કર્મે શું કયું ?

મદિરા-દારૂએ શું કયું ? જે વિવેકી સીધા સમજદાર મનુષ્ય હતો-દારૂ પીતાં જ તે ભાન ભૂલી ગયો. વિવેક દશા ભૂલી ગયો અને ન ઝાલવા જેવું ઝાલવા લાગ્યો, ન કરવા જેવું વર્તન અને બિભત્સ ચેષ્ટા કરવા લાગ્યો. માને પત્ની અને પત્નીને મા બનહેને ભાલી અને ભાલી અને બહેન, છોકરીને બહેન અને પત્ની એવી રીતે જેમ તેમ ઉંધુ માની ને ઝાલવા લાગ્યો, અને વ્યવહાર પણ એવો કરવા લાગ્યો જે મદિરા પાનનું પરિણામ છે. ઠીક એવું જ અર્થાત્ મદિરા પાનની જેવું મોહનીય છે. મોહનીય કર્મે પણ જીવને પોતાનું ભાન ભુલાવી દીધું છે. સ્વ

સ્વરૂપ-સ્વગુણ, સ્વભાવદશા ભુલાવી દીધી અને વિભાવદશામાં લઈ ગયા જે મારું નથી તેને મારું મનાવ્યું, જે મારાથી ભિન્ન છે. મારાથી ભિન્ન જાતિનું છે, જડ છે, જે મારાથી ભિન્ન વિપરીત ગણવાવાળું છે, વર્ણ-ગંધ-રસ-સ્પર્શવાળું છે. એમાં મમત્વ ઉત્પન્ન કરાવ્યું. એમાં મારાપણાનો ભાવ ઉત્પન્ન કરાવ્યો. સ્વલિંગ ભિન્ન જે સ્ત્રી નપુંસક

વગેરે છે એમાં પણ મારા પણાની મમત્વ ખુદ્ધિ ઉત્પન્ન કરાવી. મારું માનવાનો ભાવ થયો, અને જીવની આશક્તિ વધી અને તે સ્ત્રી વગેરેમાં મુગ્ધ બન્યો એવી રીતે જે અનંત સુખ મારા પોતાનામાં પડેલું છે, એને ભુલાવી જે બાહ્ય જડ પૌદ્ગલિક, ભૌતિક પદાર્થ છે. એમાં જીવને મુગ્ધ બનાવ્યો અને જીવે આજ માની લીધું છે કે આ બાહ્ય જડ પદાર્થની પ્રાર્તીમાં અને એના ઉપભોગમાં જ સુખ છે, મળ છે, અને પરિણામ એ આવ્યું કે જીવ આજ દિવસ સુધી ભાન ભૂલીને જડ અને પૌદ્ગલિક પદાર્થોમાં સ્ત્રી પુત્રમાં જ મોહ રાખી, આશક્ત થઈને બેઠા છે. અરે ભાઈ! મદિરાનો નશો દસ-વીસ કલાક પછી પણ ઉતરે અને માણસ ઠેકાણે આવે છે. પછી એ વિચારવા લાગે છે. પણ મોહનીય કર્મનો નશો તો આજ સુધી ઉતર્યો નથી. આજ સુધી પણ જીવ ભાનમાં શુદ્ધિમાં નથી આવ્યો. આથી મદિરાથી પણ કેટલું ભારે ખતરનાક મોહનીય કર્મ છે. અતન્ત જન્મ વીત્યા પછી પણ જીવ અત્યાર સુધી ભાનમાં નથી આવ્યો. ઠેકાણે નથી આવ્યો. આત્મા પોતાના મૂલ સ્વભાવમાં હજી સુધી પાંછો નથી ફર્યો! આ કેવી ભયાનક મોહ દશા છે.

રાગના પર્યાયવાચી નામ :-

इच्छा मूर्च्छा काम, स्नेहो गार्ध्य ममत्वमभिनन्दः
अभिलाष इत्यनेकानि रागपर्याय-वचनानि ॥

પ્રશમરતિમાં વાચકવર્ચજી જે શબ્દોને રાગના પર્યાયવાચી રૂપમાં ખતાવી રહ્યા છે એને જોઈને જરૂર આશ્ચર્ય થશે કે રાગની માત્રા કયા કયા શબ્દોમાં કેટલી સમાઈ છે. તે છે ઇચ્છા, મૂર્ચ્છા, કામ, સ્નેહ, તૃષ્ણા, આસક્તિ મમત્વ અભિનન્દ અભિલાષા અને રતિ, અનુરાગ, પ્રેમ વાત્સલ્ય વગેરે રાગના પર્યાયવાચી નામ છે. જુઓ, લગભગ આ શબ્દો આપણા ઉપયોગમાં હમેશાં આવે છે અને સંસારના સર્વ જીવ પ્રાયઃ આ શબ્દોનો અર્થની પ્રવૃત્તિમાં કયાંયને કયાંય ફસાએલા હોય છે, બંધાયેલા હોય છે. વસ્તુની પ્રાપ્તિ એટલે કે સુંદર સ્ત્રી વગેરેની પ્રાપ્તિમાં જે રાગ થાય છે. એને ઇચ્છા કહે છે બાહ્ય પદાર્થો જોડે એકમેક

થવા રૂપ જે આસક્તિ પરિણામ છે એને મૂર્છા કહે છે. ઈષ્ટ વસ્તુની અભિલાષાને કામ કહે છે. વૈષયિક વૃત્તિઓની તરફ લાલાયિત એવી મનની વૃત્તિને પણ કામ કહેવાય છે. વિશિષ્ટ પ્રેમ વગેરેને સ્નેહ કહે છે. સ્ત્રીના પ્રત્યે વૈષયિક પ્રીતિને પ્રેમ, અન્યોની પ્રત્યે સામાન્ય અનુરાગને પણ સર્વ સામાન્ય પ્રેમ, અને પુત્રની પ્રતિ મમત્વને સ્નેહ કહે છે. અપ્રાપ્ત વસ્તુની ઈચ્છાને ગાઢ્ય કહે છે. આ વસ્તુ મારી છે. હું એનો માલિક છું એ મમત્વ છે. પ્રિય વસ્તુની પ્રાપ્તિથી જે આનંદ થાય છે. એને અભિનન્દ કહે છે. અને ઈષ્ટ વસ્તુની પ્રાપ્તિ થાય એવા મનોરથને અભિલાષા કહે છે. તેવી જ રીતે રાગની પાછળ રાગ વધારતો જે જીવ ને જેથી જાય તેને અનુરાગ કહે છે. એવી રીતે રતિ અને અનુરતિ પણ છે. આ પ્રમાણે થોડા થોડા અર્થ પરિવર્તનથી રાગના ભિન્ન ભિન્ન પર્યાયવાચી નામ છે. આ શબ્દ સર્વના જીવનવ્યવહારમાં પ્રયુક્ત થાય છે.

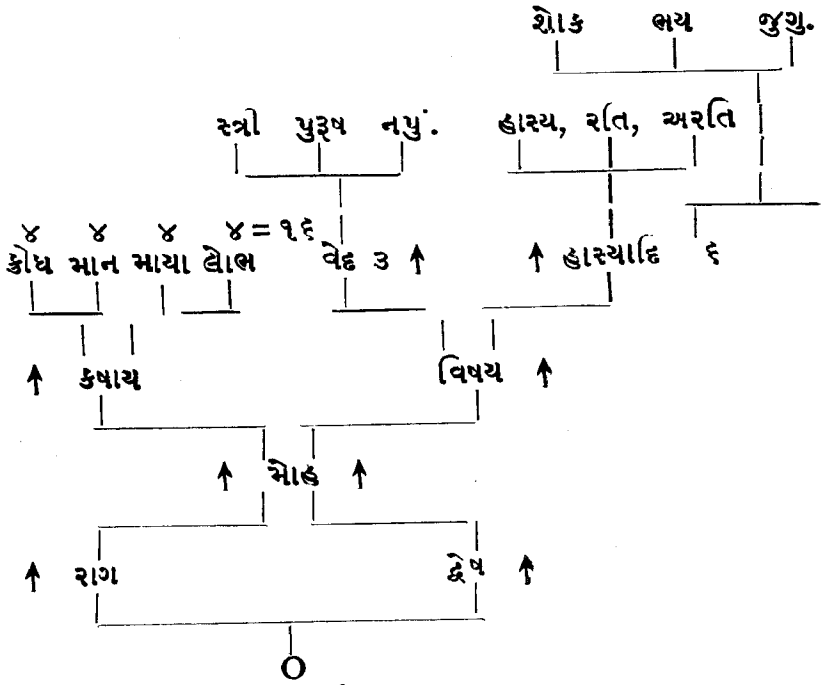
મોહવૃક્ષનું બીજ રાગ-દ્વેષ છે

જેમ કેઈ વૃક્ષના અંગોપાંગ અવયવો જોઈએ તો બીજ-મૂળ-તાંતણા-શાખા-પ્રશાખા-પાંદડા અને ફળ-કુલ છે. એવી રીતે આખા સંસારનું મૂળ, આધાર મોહવૃક્ષ છે. એના બીજના રુપમાં રાગ-દ્વેષ (રાગો ય દૌષો વિચ કમ્મ વીર્ય) આ બીજમાંથી કર્મનું મૂળ નીકળે છે અને બહાર રાગ-દ્વેષનું બનેલું જે મૂળ કંદ છે તે મજબૂત મોહનું કંદ છે સ્થંભ જેમ મજબૂત છે. જેની ઉપર સંપૂર્ણ વૃક્ષનો આધાર છે. એની ઉપર શાખા પ્રશાખા વગેરે છે તે મોહના થડ માંથી પ્રગટેલી છે તે વિષય કષાયની છે. અને ઉપર જે પાંદડા છે તે હાસ્યાદિ વિષયોના છે અને સુંદર સુવાસિત કુલ છે તે શક્ત મોહનું રૂપ છે. એનું ફળ સંસાર છે.

એવી રીતે રાગ-દ્વેષ એક મૂળ બીજની બે શાખા નીકળી અને મોહનું એક થડ બન્યું અને આગળ મોહના મૂળ થડની બે શાખા નીકળી જેમાં એક કષાયની બીજી વિષયની બસ એનું નામ સંસાર છે.

જેમ આપણે સ્કુલમાં ભણ્યા કે પાણી કેમ બને છે? $H_2O = \text{water}$. હાઈડ્રોજનના બે ભાગ અને ઓક્સીજનનો એક ભાગ મળી પાણી બને છે. એવી રીતે જો તમને પૂછવામાં આવે કે સંસાર કેવી

રીતે અને છે? તો એના જવાબમાં ધર્મશાસ્ત્રાનું આ સૂત્ર છે કે
 “વિષય + કષાય = સંસાર” વિષય અને કષાય એ બે મળી સંસાર
 બને છે.

આખરે વિષયમાં મુખ્ય રાગની માત્રા વધારે છે. કામ રાગ વગેરે
 વિષયના અંગ છે અને કષાય પણ શું છે? કષાય પણ રાગ-દ્વેષની
 જ ઉપજ છે.

કષાયોની ઉત્પત્તિ પણ રાગ-દ્વેષ જ છે.

માયા લોભ કષાયસ્ત્રેત્યેતદ્ રાગ સંજ્ઞિતં દ્વન્દ્વમ્ ।
 ક્રોધો માનમ્બ્ય પુનર્દ્વેષ इति समास निर्दिष्ट ॥

સંક્ષેપમાં વિચાર કરીએ તો માયા અને લોભ આ બે મુગ્ધ
 કષાયોનું જ નામ ‘રાગ’ રાખ્યું છે. અને એવી રીતે ક્રોધ તથા માન

કષાય યુગલનું નામ દ્વેષ રાખ્યું છે. વાત પણ સાચી છે. સ્પષ્ટ અનુભવ થાય છે કે માયા અને લોભની પ્રવૃત્તિમાં રાગની માત્રા વધારે છે અને ક્રોધ અને માનની પ્રવૃત્તિ અથવા વૃત્તિમાં દ્વેષની ગંધ આવે છે. એ કારણથી આ ચાર કષાયોનું મૂળ ઉદ્ભવ સ્થાન આ રાગ-દ્વેષ જ છે.

આખરે આજ સંસાર છે. તમે જો થોડા જાંડા ઉતરીને ધારીને જોશો તો સંસારમાં તમને સહુથી મોટી બે મુખ્ય પ્રવૃત્તિ નજરમાં આવશે. એક વિષયની અને બીજી કષાયની પ્રાય : ૮૦% અ: ની પ્રવૃત્તિઓ છે. એનાથી અતિરિક્ત અન્ય સર્વ પ્રવૃત્તિઓનો ફક્ત ૨૦% માં સમાવેશ થાય છે. હવે વિચારો આખા સંસાર ઉપર એક અખંડ મોહ રાજનું સામ્રાજ્ય છે કે નહીં? મોહ રાજ એક છે અને વિષય-કષાય એની સેના છે? સંસારમાં જો કોઈનું રાજ્ય ઘણું ચાલતું હોય અથવા ટક્યું હોય તો તે માત્ર મોહ રાજનું. જો કે અનાદિકાળથી એક છત્રીય શાસન ચાલતું આવે છે અને એક બે ઉપર નહીં પણ સમગ્ર સંસાર ઉપર અનંત જીવો ઉપર રાજ્ય ચલાવી રહ્યો છે. પોતાની સત્તા જમાવી રહ્યો છે. એનાથી સારા-સારા ભલભલા જીવો દબાયેલા છે. એની જાળમાં આપણે બધા ફસાયેલા છીએ.

રાગ દ્વેષનું મૂળ બીજ મંત્ર શું છે ?

મમકારાહક્કારાવેષાં મૂલં પદદ્વયં ભવતિ ।

રાગ-દ્વેષાવિત્યપિ તસ્યૈવાન્યસ્તુ પર્યાય : ॥

“આ મારું છે” એ રીતે મમત્વ ને મમકાર કહે છે. મારાપણના આ મમત્વમાં માયા અને લોભનો અંશ છુપાયેલો છે. એવી રીતે અહંકારને ગર્વ કહે છે. મમ=મેરા!! તો મારું કહેવાવાળો કોણ? “અહં” અહં =હું મમકારની સાથે અહંકારનો અનાદિ સંબંધ છે. આ બે સાથે જ ચાલે છે. અહંકારમાં ક્રોધ અને માનની ગંધ સ્પષ્ટ આવે છે. એટલે આ બેનો સમાવેશ રાગ-દ્વેષમાં જ થાય છે. આથી મમકાર અને અહંકાર અને રાગ-દ્વેષની જ ભાષા છે. રાગની ભાષા “મમકાર” મારું-મારું મમત્વ યુદ્ધિની ભાષા છે. અને દ્વેષની ભાષા “અહંકાર” છે હું હું એ પ્રમાણે અહં પ્રધાનભાષા છે. જીવની પ્રત્યેક પ્રવૃત્તિમાં અહં કેન્દ્રસ્થાને રહે છે એજ જીવની અનાદિકાળની વૃત્તિ

છે. અનાદિ કાળથી જીવ અહં-મમનો જ જાપ કરતો આવ્યો છે સ્પષ્ટ કહ્યું છે કે

અહં-મમેતિ મન્ત્રોડયં, મોહસ્ય જગદાન્ધકૃત્ ।

અયમેવ હિ નગાપૂર્વોડપિઃ પ્રતિમન્ત્રોડપિ મોહજિત્ ॥

રાગ-દ્વેષથી ઉત્પન્ન મોહ વૃક્ષની છાયામાં એસેલા સર્વ જીવ એવી રાગ-દ્વેષની છાયાની અસર નીચે આવી ગયા છે કે અનાદિ-અનન્તકાળથી એકજ મંત્રનો જાપ કરી રહ્યા છે. અને એ છે “ અહં મમ ” અહં મમ સર્વ પોત પોતાની ભાષામાં સતત રટણ કરી રહ્યા છે.

સંસ્કૃત ભાષામાં “ અહં ઓર મમ ”

હિન્દી ભાષામાં “ મૈં ઓર મેરા । ”

ગુજરાતી ભાષામાં “ હું અને મારું ”

મરાઠી ભાષામાં “ મી આજિ માઝા ”

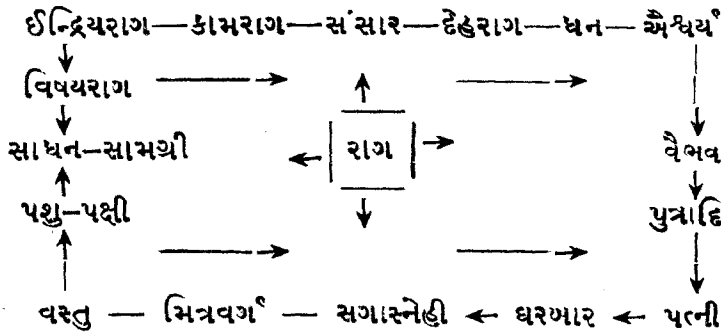
અંગ્રેજી ભાષામાં “ I and My ”

ગમે તેવા પ્રકારની ભાષા બોલનાર મનુષ્ય હોય, સર્વત્ર સર્વ જીવો પોત-પોતાની ભાષામાં આનો જ સતત અખંડ જાપના રુપમાં રટણ કરી રહ્યા છે. જે કે પોત-પોતાની ભાષાની શબ્દ રચના લિન્ન-લિન્ન હોય પરંતુ મમકારને અહંકારની જ માત્રા નિશ્ચિત છે. એ જ રાગ-દ્વેષ રૂપ મોહની ભાષા છે એવું લાગે છે કે નવકાર મહામંત્રથી પણ વધારે આ શાશ્વત છે અને નવકારથી પણ વધારે આનો સતત અખંડ જાપ-રટણ ચાલી રહ્યું છે. અર્થાત્ સર્વ જીવોને આ મોહ જાળે હેવું જકડી લીધું છે? સારા સારા ચક્રવર્તીની ઉપર પણ મોહરાજાનું એક ચક્રીશાસન ચાલી રહ્યું છે. અને જે કોઈ વિરલ વિભૂતિ આ મોહજાળથી છુટી ભાગી ગયા તે સીધા મોક્ષમાં પહોંચી ગયા. અનન્તના ધામમાં સ્થિર થઈ ગયા! આ મોહજાળથી છુટવાનો મંત્ર ઘણો સહેલો છે. તે પણ જ્ઞાનસારના આ શ્લોકના ઉત્તરાર્થમાં પૂજ્ય ઉપાધ્યાયજી મહારાજે બતાવી દીધો છે. એમણે કહ્યું કે જે મોહનો મંત્ર છે અહં મમ । બસ એના આગળ નિષેધ વાચી ‘ નમ્મ ’ લગાવી અર્થાત્ ઉઘો કરી જાપ શરૂ કરી દો. અર્થાત્ “ નાહં ન મમ ” । (“ ન હું, નહીં મારું ”) (હિન્દીમાં) “ ન મૈં ન મેરા ” ગુજરાતીમાં હું કોઈનો નથી ને મારું પણ કોઈ નથી ” મરાઠીમાં ‘ મી કેળાચા નાહી માઝા કોળી હી નાહી ’

એવી રીતે તમે બધી જ ભાષામાં મોહનો મંત્રવાચી જે શબ્દ છે એની આગળ નિષેધવાચી 'ન' લગાવી જાપ કરો. પરિણામ સ્વરૂપ અનાદિ અનન્તકાળથી મોહના રૌન્યને તમે જીતી શકશો અને પરમ મુક્તિના ધમ મોક્ષમાં ચાલ્યા જશો. !

રાગના વિષય ક્યાં છે ?

જો તમને પૂછવામાં આવે કે તમોને ક્યા ક્યા વિષયમાં રાગ છે ? કંઈ દિશામાં રાગ છે ? અથવા તમારા રાગના નિમિત્ત ક્યા-ક્યા છે ? તો એના જવાબમાં કહાચ તમે માથું ખંજવાળવા લાગશો ? કોનું નામ આપું અને કોનું ન આપું ? ૨-૪ નિમિત્ત હોય તો ઠીક પણ જ્યાં સેંકડો વિષય હોય ત્યાં શું કહેવું ? તો પણ રાગથી સંબંધિત કોઈ નિમિત્તોના નામનું ચક્ર અહીં બનાવ્યું છે. તે તમે જુઓ.

એ રીતે આ એક ભંચકર રાગનું ચક્ર ચાલી રહ્યું છે. જીવ માત્ર સંસારમાં એવા વિવિધ રાગના બંધનોમાં ફસાયેલ છે. જેવી રીતે કોઈ પશુ ગાય-ભેંસ કોઈ ખીલીમાં દોરીથી બાંધેલા છે તે પોતાના દિવસ-રાત ત્યાં જ વિતાવે છે. કોઈ સિંહ ચિત્તો પણ જો પ્રાણિ ઘરમાં પાંજરામાં બંધ છે તે પોતાની જાંઘળી ત્યાં જ વિતાવે છે. એક પોપટ જેવું પક્ષી પણ બંધ પાંજરામાં પોતાની જાંઘળી વિતાવે છે. એવી જ રીતે સ્નેહના તંતુ રાગના બંધનમાં બાંધેલા મનુષ્ય પણ પોતાના રાગના બંધનમાં જ વિતાવે છે. ભલે તે રાગ પુત્રના હોય અથવા પત્નીનો ? સંભવ છે. એમાંથી કોઈને ૧-૨ રાગ ઓછા હોય કોઈને ૧-૨ રાગ વધારે પણ હોઈ શકે.

કર્મની વિચિત્રતાથી બનેલો સંસાર છે. કોઈ ના ઘરમાં સંતાન નથીને પૈસા ઘણા છે અને કોઈની પાસે પૈસા નથીને સંતાન વધારે છે. એવી રીતે ન્યૂનાધિક વસ્તુઓની પ્રાપ્તિ કરી સંસાર સર્વત્ર ફેલાયેલો છે. કોઈને ત્યાં ખાવાનું ઘણું છે. તે પાછળ ખાનારાજ નથી. તે પણ દુઃખી છે અને કોઈને ત્યાં ખાવાવાળા ઘણાં છે તે ખાવા માટે કંઈ જ નથી. ઠેકાણું જ નથી. વિચારો કે આ કેવી કર્મની વિચિત્રતા છે? આખરે સંસારમાં કોઈ પણ સુખી નથી. સર્વત્ર દુઃખ જ દુઃખ ભરેલું છે.

સુખ પ્રાપ્તિના માટે રાગ રાખ્યો છે

સંસારમાં તમે કોઈને પણ પૂછશો કે કેમ ભાઈ ! રાગની શી જરૂર છે? રાગની આવશ્યકતા શી છે? એનો જવાબ આ છે કે સુખની પ્રાપ્તિને માટે સુખની અનુભૂતિને માટે રાગ જીલો છે. ગાયને થોડું ઘાસ નાંખી દેજો તે ખીલીની પાસે આવી ઉભી થઈ જશે એટલામાં માલિક ગળામાં દોરડું બાંધી દેશે. ગાય ઘાસ ખાતી રહેશે. પણ તેને એ ખબર નથી કે ઘાસ તો ૧-૨ કલાક ખાવાનું છે અને દોરડું તો આખી રાત છે. તેવી જ રીતે મનુષ્ય પણ રાગનાં બંધનમાં ફસાય જાય છે. વિષય સુખ કે દેહ સુખ તો ક્ષણ માત્ર માટે છે. પરંતુ જીંદગીભર શ્રીમતિની ગુલામી કરવી પડે છે. સંતાનનો રાગ પણ ભેરદાર છે. સંતાનથી સુખ કયાં સુધી મળશે? મળશે કે નહીં મળે? તે પણ ખબર નથી છતાં આશા રૂપ રાગના તાંતણાઓથી બંધાયેલો મનુષ્ય સંતાન પ્રાપ્તિ માટે આકાશ પાતાળ એક કરી નાંખે છે. સંતાન પ્રાપ્તિ પછી પણ ખવરાવવું પીવરાવવું પાલન-પોષણ વગેરે હબરો દુઃખો સહન કરીને પણ તે સંતાનને મોઢું કરે છે. લાખો રૂપિયા ખર્ચીને સંતાનને ભણાવ્યો ગણાવ્યો હોંશિયાર બનાવ્યો લગન કરાવ્યા પછી બસ! છોકરાએ મોં ફેરવી લીધું હવે તેને પત્ની જ દેખાય છે. મા-બાપ તો દેખાતા જ નથી. સુખનો આશાથી પિતાએ બધું જ કર્યું. પરંતુ એક દિવસ એવો આવ્યો કે પુત્ર-પિતાથી જુદો રહેવા ગયો અને પિતાની હિમાલય જેવી માટી આશાએ ખરફની જેમ એગળી ગઈ. રાગની ધનિષ્ટતા કાંઈ એછી દુઃખદાયી નથી. “સંભાવના” ધારો કે ” એનો અમને બહુ જ રાગ છે. જો એનો રાગ ન હોત તો આજે અમારી આ દશા જ ન હોત જો અમે આ વિષય ઉપર નિબંધ લખવા બેસીએ કે આ પૈસો જ ન હોત તો ! એવી જ રીતે બધા વિષયોમાં રાગ રાખીને આગળ વધવાથી એવું લાગે છે કે મારા જ રાગે મને દગો દીધો.

શું રાગ વિશ્વાસઘાત કરે છે ?

શું રાગ પણ કોઈને દગો આપે છે ? શું રાગથી દગો થાય છે ? હા ઘણીવાર થાય છે. તમારી જ વહાલી પત્નિ તમને દગો આપે છે. અહીં સુરેન્દ્રદત્ત રાજનું દ્રષ્ટાંત યાદ આવે છે કે રાજાની રાણી પરંતુ રાગવશ થયેલી કેની સાથે ? રાજાના હાથીને મહાવત કુખડો. તેના રાગમાં રંગાયેલી તેની પત્ની નયનાવલી પોતાના પતિને પાનમાં ઝેર આપીને મારી નાંખે છે. કેટલી હદ સુધીને દગો રાગવૃત્તિમાં તીવ્ર રાગમાં તમને ફસાવીને મીઠા મીઠા શબ્દો દ્વારા લૂંટી લે છે. તમારો જ વિશ્વાસુ પુત્ર તમને ઠગે છે. તમારો જ વિશ્વાસ પાત્ર નોકર મુનિમ, મહેતા, મિત્ર વિગેરે શું તમારાથી વિશ્વાસઘાત કરે છે ? એવું લાગે છે કે જાણે વિશ્વાસ જ વિશ્વાસઘાત કરવાનું સૌથી મોટું નિમિત્ત છે. આ વિશ્વાસના ઓઠા નીચે જ લાગે લોકોએ લાગે લોકોને ઠગ્યા છે, બનાવ્યા છે. રાગની છાયામાં જ રાગી ઠગાઈ જાય છે. મોહની વાતોમાં જ મોહી ફસાઈ છે. કારણ કે કપટ કરવાવાળો કપટી માયાવી વૃત્તિનો આશ્રય લે છે અને આ માયા રાગનો પ્રકાર છે. તે રાગના ઘરમાં રહે છે. અર્થાત્ તમને છેતરનાર તમારા ઘરમાં એવી રીતે ધૂસરો કે જાણે કે તમારો વિશ્વાસ તેનામાં અંકિત થઈ જાય માયાવી કપટી તમારા ઘરમાં તો શું પણ તમારા દિલમાં પણ ત્યાં સુધી પ્રવેશ કરી લેશે કે પાછલા પગે કમડ વાસીને તે તમારું સર્વસ્વ લૂંટી લેશે તો પણ તમને તેની ખબર નહીં પડે ઘણી વખત મનુષ્ય તીવ્ર રાગ અને હદ વિશ્વાસમાં જ ઠગાઈ જાય છે, લૂંટાઈ જાય છે.

શું તમે રાગ વિના જીવી જ નથી શકતા ?

કેટલાક જીવોને એવી પ્રતીતિ હોય છે કે અમે રાગ વિના જીવી જ નથી શકતા ! જેવી રીતે, જાણે મૃત્યુની શય્યા પર રહેલા કોઈ દહીંના નાકમાંથી જો ઓકિસજનની નળી કાઢી નાંખવામાં આવે તો સંભવ છે કે તે તરત જ મરી જાય કારણ કે તેનું જીવન ઓકિસજનની નળી ઉપર જ નિર્ભર હતું એવી જ રીતે સંસારી મનુષ્ય રાગના ઓકિસજન ઉપર જીવી રહ્યો છે. એને એવો ડર છે કે રાગ વિના હું એક ક્ષણ પણ જીવી શકતો નથી, પછી તે ગમે તેનો રાગ કેમ ન હોય ? શું પૈસા આપ્યા જાય તો તમે જીવી શકો છો ? પત્ની ન હોય તો

શું થાય ? પુત્ર મરણ પામે તો શું થાય ? ભયંકર આમરણાંત રોગ થઈ જાય તો દેહરાગની શી દશા થાય ? મિત્ર-મંડળ અને સગાંહાલા તમારા દુશ્મન બની જાય તો શું થાય ? આવા અનેક વિષયો સંબંધમાં આપણે એ માની લીધું છે કે રાગ વિના જીવન સંભવિત જ નથી. જીવનનું ચાલક બળ રાગ જ છે. રાગથી જ પ્રવૃત્તિ થઈ શકે છે રાગ વિના જીવનનું અસ્તિત્વ જ ટકી શકતું નથી. રાગના કેન્દ્ર ઉપર જ કંચન, કુટુંબ, કાયા, કામીની, કીર્તિનું વર્તુળ દોરી શકાય છે.

પણ આ માન્યતા અત્યંત બૂલ ભરેલી છે. શું તમારી સામે જ સાધુ, સંત, ત્યાગી, ગૈરાગી, નિઃસ્પૃહી, નિઃસ્વાર્થ મહાત્માઓ નથી જીવતા ? તેઓની પાસે પૈસા નથી, પરની નથી, સંતાન નથી કુટુંબ-કળીલો નથી ઘરબાર, ગાડી, વાડી કશું જ નથી. તો પણ તેઓ જીવે છે કે નહીં ? તેઓ ગમે તે રીતે જીવન પસાર કરે છે એવું પણ નથી ઉદ્દું તમે જ્યારે રાગની ચિંતામાં જીવી રહ્યા છો ત્યારે તેઓ ત્યાગના ચિંતનમાં જીવી રહ્યા છો ત્યારે તેઓ ત્યાગના ચિંતનમાં આનંદથી જીવનને માણી રહ્યા છે. સંસારીઓ જીવન પસાર કરે છે. બ્યર્થ રાગની પાછળ સાર્થક એવા જીવનનું ખલિદાન દે છે જ્યારે સંતો જીવી જાણે છે આત્માનંદનાં આદર્શોની પાછળ જીવનને ઝુઝમી જાણે છે અને ચિદાનંદની મસ્તીમાં જીવનનું પર્યવસાન આણે છે અને માટે જ તમે સૌ સાધુ સંતોના ચરણોમાં ઝૂકી જાવ છો. કોઈ સાધુ ત્યાગી તપસ્વી સંસારીના ચરણોમાં ઝૂકતા નથી. તમે જ સંતોની પાસે આર્શિવાદ લેવા માટે ઉત્સુક હોવ છો. સંતોની અમીદષ્ટિનું પાન કરવા માટે આતુર હો છો. પણ આજ દિવસ સુધી એવું જોવામાં આવ્યું નથી કે કોઈ સાધુ, સંસારીની પાસે આર્શિવાદ લેવા ગયા હોય ! ત્યાગી ક્યારેય પણ રાત્રીની સામે પરાજય કબૂલ કરતો નથી. તેની છાયામાં આવી જતો નથી અંતે તો રોગી જ દયાપાત્ર બને છે, ત્યાગી તો રાગીની દયનીય સ્થિતિનો વિચાર કરીને રાગની અસારતાને સમજે છે, સમજાવે છે. આથી ત્યાગ રાગથી મહાન છે.

રાગ અધમ છે, પાપ છે દુઃખદાયી છે.

“રાગાન્ધો નૈવ પश्यति”

રાગાંધ માણસને કાંઈ પણ દેખાતું નથી જુગારીને જેમાં જુગાર જ દેખાય છે, સોનીને જેમ સર્વત્ર સોનું જ દેખાય છે કામીને હંમેશાં

કામ જ દેખાતો હોય છે, કમળા રાગવાળા ઠહીને જેમ સર્વત્ર પીળું જ દેખાય છે એવીજ રીતે રાગમાં અન્ધ થયેલા મનુષ્યને પ્રત્યેક ક્ષેત્ર અને પ્રત્યેક કાળમાં રાગ જ દેખાય છે. રાગની વ્યાખ્યા જ એ છે કે—કોઈ પણ જડ—ચેતન પદાર્થો પ્રત્યે મમત્વની ભુદ્ધિ (વૃત્તિ) ની જે આસક્તિ છે તે જ રાગ છે ખરેખર રાગ બંધનકર્તા છે. રાગ અવિવેકી છે. રાગાસક્ત ન કરવા યોગ્ય પણ કરી બેસે છે. મદ્યપાનની જેમ તે રાગી ઉન્માદી બનીને ગુમભાન બને છે. રાગના નશાની અંદર ખેંચા—ચેલો રહે છે. જ્યારે રાગની ઈચ્છા પુરી ન થાય ત્યારે સંઘર્ષ થાય છે. અને પરિણામે કેટલીય વાર રાગનું દ્વેષમાં પર્યાવસાન થાય છે.

રાગનું દ્વેષમાં રૂપાંતર :—

છેવટે દ્વેષ આવ્યો ક્યાંથી ? કેટલીક વાર રાગમાંથી રૂપાંતરિત ધર્ષને દ્વેષ આવતો દેખાય છે દ્વેષને સ્વતંત્ર પગ નથી હોતા, તે રાગના ખલા ઉપર બેસીને આવે છે ઘણી વખત રાગ જ દ્વેષમાં બદલાતો જોવામાં આવે છે, એક યુવકને એક યુવતિ ઉપર પ્રેમ હતો, તે તેની પાછળ પાગલ હતો તેની પાછળ સર્વસ્વ ગુમાવી બેઠો હતો અને અચાનક તે યુવતિએ બીબ્બની જોડે લગ્ન કરી લીધા. હવે શું થશે ? પરિણામ એ આવ્યું કે તે યુવાન તે યુવતિને દુશ્મનની જેમ દ્વેષદષ્ટિથી જોવા લાગ્યો ! યુવાનની આંખોમાં દ્વેષ તરવરતો હતો અને સંભવ છે કે કોઈ અયોગ્ય કાર્ય પણ તે કરી બેસે અને સંસારમાં આવું જ આપણે જોઈએ છીએ. વડોદરામાં કોઈ એક રૂપસુંદરી સ્ત્રીની મોઢા ઉપર કોઈએ તેજબ નાખી દીધો. બિચારીની આંખો ચાલી ગઈ. તે આંધળી બની ગઈ. તેના મોંની ચામડી બળી ગઈ અને તમામ રૂપ, સૌંદર્ય, લાવણ્ય નાશ પામી ગયું. હવે તે બિચારીની જીંદગી કેવી પાયમાલ થઈ ગઈ ?

માતા—પિતાના મૃત્યુ પછી પિતાની મિલકત પાછળ બધાલાઇઓ મિલકતની પ્રાપ્તિ માટે લડે છે, ઝઘડે છે બધામાં લોભ રહેલો છે. બધાં જ તીવ્ર રાગ મોહ—મમત્વથી ભરેલાં છે. પરિણામ એ આવશે કે જેની પાસે મિલકતની ચાવી છે તે વધારે લેવા ઈચ્છશે, તેને પચાવી પાડવાનું મન થશે અને તે કદાચ ચોરી પણ કરશે, અર્થાત્ બીબ્બ ભાઈ ઓની સાથે દુશ્મનાવટ બિબ્બી થશે પરિણામ એ આવશે કે ભાઈચારાને બદલે પ્રત્યેકની આંખોમાં દ્વેષની વૃત્તિ ડોકીયાં કરતી દેખાશે અને કદાચ ગાળાગાળીથી વધીને મારામારી પણ થઈ જાય અને ખૂન કરવા

સુધી પણ જીવ પહોંચી શકે છે. કોર્ટમાં જઈને વિનાશના માર્ગે આગેકૃચ કરે છે. કોઈ પણ વસ્તુનો રાગ કેટલીય વાર દ્વેષમાં પરિણમે છે. અને સંસારમાં રાગનો ઘીને કિનારો દ્વેષ બનતો જોવામાં આવે છે. એટલે સંસારસમુદ્રના રાગ-દ્વેષ રૂપી બે કાંઠા તૈયાર થાય છે. માનસરોવરના નિર્મળ, મધુર, પવિત્ર પાણીમાંથી ગંગા નીકળી, પરંતુ ગંગાનો તે સ્રોત બહીને ખારા સમુદ્રમાં ભળી ગયો. ગંગાએ પોતાના અસ્તિત્વનું સમુદ્રમાં વિલોપન કર્યું અને ત્યાં જતાં ગંગાનું મધુર, પાણી ખારું બની ગયું. આ જ રીતે રાગની કહેવાતી મધુરતાથી શરૂ થયેલી જીવનયાત્રા પણ ઘણીવાર અંતે તો દ્વેષના ખારા પાણીમાં મળે છે. રાગનું દ્વેષમાં રૂપાંતર ઘણીવાર જોવા મળે છે, પરંતુ દ્વેષ રાગમાં પરિણામ પામે એવું તો ક્યારેક જ જોવા મળે છે.

રાગદ્વેષની પરંપરાનો સંસાર :-

એવઠે, એક વાત તો નિશ્ચિત છે કે સંસાર રાગ-દ્વેષથી જ બને છે અને રાગદ્વેષથી ચાલે છે અને તેના ઢંઢથી જ તે ટકે છે અને તે રાગ-દ્વેષથી જ ખગડે પણ છે. આ રીતે સંસારની ચારે બાજુ જોવામાં આવે તો માત્ર એક રાગ-દ્વેષ જ નજરે ચડે છે. અરે. કેઈને પણ સંસાર જુઓ, ભલભલાના સંસારમાં દ્રષ્ટિપાત કરીએ તો તેમના સંસાર વૃક્ષના મૂળમાં રાગ-દ્વેષની માત્રા અવશ્ય હોય છે. શ્રી નેમિનાથ ભગવાન અને રાજુલની વચ્ચે નવ ભવનો રાગ હતો. નવ નવ ભવની પ્રીતના સ્નેહબંધનથી તેઓ એકબીજાથી જોડાયેલા હતા. નવે ભવમાં નોમકુમાર પતિ બન્યા છે અને રાજુલ તેમની પત્ની બની છે. સ્વર્ગમાં ગયા તો પણ ત્યાં દેવ-દેવીના સ્વરૂપમાં સાથે રહે છે. અંતિમ ભવમાં શ્રી નેમિનાથ ભગવાને પોતાના જ્ઞાનથી બધી પૂર્વજન્મની વાતને પ્રગટ કરતા ઉપરોક્ત વાત કહી હતી. નવ જન્મના રાગનો આ સંસાર હતો.

એ પ્રમાણે પૃથ્વીચંદ્ર-ગુણસાગરનો ૨૧ જન્મનો રાગનો સંસાર ચાલ્યો, દ્વેષનો નહીં. ક્યારેક શરૂઆતમાં એવું લાગ્યું! પરંતુ પછીના અનેક જન્મમાં તેઓ પતિ-પત્ની બન્યા, સગાભાઈ બન્યા, અને ઘીન પણ સંબંધ રહ્યા. પરંતુ રાગની જ સર્વત્ર પ્રધાનતા હતી. આ રીતે રાગના અનુબંધો જન્મોજન્મ ચાલે છે.

એ જ પ્રમાણે દ્વેષની પરંપરા પણ ચાલતી જોવા મળે છે કમઠ અને મરૂભૂતિની ૧૦ ભવ સુધી દ્વેષની પરંપરા ચાલી. વૈરનું નિયાણું

કરીને સંસારમાં પ્રત્યેક ભવમાં કમઠ પોતાના જ નાના ભાઈ મરુભૂતને મારતો રહ્યો. પરંતુ અંતે મરુભૂત દસમા જન્મમાં પાર્શ્વનાથ તીર્થંકર બનીને મોક્ષમાં ગયા અને ત્યાં આ વૈરની પરંપરાનો અન્ત આવ્યો. એ જ પ્રમાણે બીજી વૈરની પરંપરા અગ્નિશર્મા અને ગુણસેનની નવ નવ ભવ સુધી ચાલી. પ્રત્યેક જન્મમાં અગ્નિશર્માનો જીવ ગુણસેનનો વધ કરતો રહ્યો અંતે શું પરિણામ આવી શકે? દ્વેષ નિયાણાનો આ સંસાર હતો. આ તો તીર્થંકરોના જીવનની વાત થઈ તેઓ મોક્ષગામી હતા છતાં તેઓની ભવપરંપરા જો આવી ચાલે તો આજે આપણી તો શું દશા થશે? શું આજે કોઈ એક પણ જીવ એવો જોવા મળે કે જેના જીવનમાં રાગ અને દ્વેષનો લેશ પણ ન હોય? સમુદ્રનું પાણી હોય અને ખાડું ન હોય એવું બની શકે ખરું? એવી જ રીતે સંસારમાં સંસારી જીવને રાગ-દ્વેષ ન હોય એવું કઈ રીતે બની શકે? રાગથી પણ નુકશાન થાય છે

દ્વેષથી ભયંકર નુકશાન થાય છે એ તો પ્રત્યક્ષ અનુભવની વાત છે. પણ રાગથી નુકશાન થાય છે એ વાત માનવા માટે ઘણા તૈયાર નથી. જો રાગથી સંસારનો રથ સડસડાટ ચાલતો હોય તો તે લોકોને પ્રિય બને છે. લોકો તેમાં આસક્ત બને છે. અને એ જ એમનું લક્ષ્ય બને છે. પણ આ ગંભીર ભૂલ છે, રાગી પ્રશ્ન કરે છે કે અમારો પતિ-પત્નીને! સંબંધ ક્યારેય કષાયથી પ્રદુષિત નથી થયો, ઝઘડાનું નામ માત્ર પણ અમે સાંભળ્યું નથી તો પછી તે સુખદ સંસારને મનોહર શા માટે ન માનવો? એમાં ખોટું શું છે? પણ અહીં જ્ઞાનીના દિવ્ય ચક્ષુથી અવલોકન કરવાની જરૂર છે. ચોક્કસ તમે તમારા ગર્ધડાની અપેક્ષાએ ઘોડાને સારો કહો છો. અથવા સાપની અપેક્ષાએ ઉંદરને સારો કહો છો? પરંતુ શું ઘોડો કે ઉંદર નુકશાન નથી કરતા? જેવી રીતે ગર્ધડો લાત મારે છે, તેવી જ રીતે ઘોડો પણ લાત મારે છે. ઘોડો પણ પોતાની પીઠ ઉપરથી ક્યારેક સવારને પાડી પણ નાખે છે! અને ત્યારે વાગે પણ છે હાડકાં ખોખરા થઈ જતાં હોય છે. દ્વેષ સાપનાં જેવો છે. સીધો જ ડાંખે છે. અને તેના વિષની અસરથી માણસ ભરી પણ બચે છે. પરંતુ ઉંદર ડાંખ નથી દેતો. એનામાં ઝેર પણ નથી. નિર્વિષ ઉંદર તમે ઉંઘતા હો: ત્યારે કૂંક મારીને તમારા પગની ચામડી કાપી લે છે તમને ખબર પણ ન પડે, પરંતુ ધીરે ધીરે

ઝેરની અસર લાંબા કાળ પછી થતી હોય છે. પણ જ્યારે ઉંદર કરડતો હોય છે. ત્યારે પણ ઘણું મીઠું લાગે છે. જેવી રીતે ખુબલીનું દહું થયું હોય અને ખંજવાળ કરવામાં આવે તો તે ગમે છે, તેવી રીતે રાગ લોકોને ઘણો ગમે છે, ઈષ્ટ લાગે છે. પરંતુ દ્વેષ તો કડવો! ઝેર જેવો લાગે છે. પરંતુ ઘણા ઝેર સ્વાદમાં મધુર હોય છે અને યમરાજને ઘર પહોંચાડતા વાર પણ કરતાં નથી. જંગલમાં વિપાકનું ફળ જેવા મળે છે. જેવામાં અત્યંત લાલ, સુંદર નયનરમ્ય હોય છે અને ખાવામાં પણ સ્વાદિષ્ટ હોય છે. પરંતુ ઝેરી હોય છે. તે ખાતાં જ મનુષ્ય મૃત્યુના શરણે પહોંચી જાય છે. સગપણ કિંપાકના ફળ જેવો છે. રાગનું સ્વરૂપ રમણીય હોય છે. એનો ઉપલોગ આહલાદજનક હોય છે પરંતુ એની ઝેરી અસરથી લવ પરંપરા વધતી હોય છે. એનાથી સંસાર લીલોછમ રહે છે. આથી જ રાગએ Slow Cold Poison છે.

હવે વિધાયક દૃષ્ટિથી આત્માનું સ્વરૂપ વિચારીને પછી રાગના ફળનો વિચાર કરો. આત્માનું સ્વરૂપ કેવું છે? અનંત જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રદિ સ્વરૂપવાન આત્માને રાગની જરૂરિયાત જ ક્યાં છે? આથી આત્માએ તો પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપમાં લીન રહેવું જોઈએ. આત્માએ સ્વની સાધનામાં સ્વરૂપરમણતામાં સ્થિર રહેવું જોઈએ. પરંતુ આત્મા રાગભાવમાં આવીને મોહદશાને વશ થઈને પોતાનું કર્તવ્ય ભૂલી જાય છે. અને બાહ્ય મૂઠ પદાર્થો પ્રત્યે મૂઠ બને છે અને પોતાનાથી ભિન્ન એવી સન્નતીય વ્યક્તિઓ અને વિન્નતીય પદાર્થો પ્રત્યે રાગને આધીનપણે આશક્તિ રાખીને પોતાનો જન્મ બગાડે છે. જે તમે આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિકોણથી આત્મ સ્વરૂપના દૃષ્ટિકોણથી રાગને જોશો તો આત્માને રાગ એ પોતાનો ખતરનાક શત્રુ જરૂરથી લાગશે. ભયંકર નુકશાન પ્રદ સાબિત થશે અને જે તમે સંસારને દૃષ્ટિકોણથી રાગને તપાસશો તો તે સારો લાગશે અને આ જ કારણથી ભલભલા સાધકો પણ રાગને ઝોળખી શકતા નથી.

ત્રીમ રાગવશ દેવભવ પણ બગડે છે.

卐 ચારે ગતિમાં સ્વર્ગ ગતિએ ઉત્તમ છે. દેવગતિમાં પણ વૈમાનિક કલ્પોપપન્ન અને કલ્પાતીત દેવલોક અનુક્રમે વધારે સુખી અને શ્રેષ્ઠ મનાય છે. કલ્પોપાન્ન દેવલોકમાં ૧૨ દેવલોક છે અને તેની ઉપર કલ્પાતીત દેવલોકના ૧૪ દેવલોક અત્યંત ઊંચી કક્ષાના છે. જે કે દેવલોક એ ઉત્તમ ગતિ છે. પરંતુ કલ્પોપપન્ન દેવલોકના બાર વિભાગોમાં રાગ-

અનુરાગની વૃત્તિ પડેલી છે. તે હજી સમાપ્ત થઈ નથી. તેમાં પણ બે દેવલોક સુધી તેા દેવીઓ ઉત્પન્ન થાય છે. ત્યાં પણ મનુષ્ય ગતિની જેમ કામ ભોગ દેહસંબંધ વગેરે બધું જ છે. ત્યારબાદ તેની ઉપરના દેવલોકમાં દેવીઓ ઉત્પન્ન થતી નથી પરંતુ દેવીઓ ઉપર જરૂર બળ્ય છે. મનોહર, વર્ણ, ગંધ રસ, સ્પર્શ, શબ્દના રાગથી તથા નૃત્યગાન આલિંગનથી દેવતાઓનાં મનમાં અનુરાગઉત્પન્ન કરાવતી મનોરંજન કરાવે છે. આથી કામ રાગ છે. વિષય રાગ છે. કલ્પોપન્નના ખાર દેવલોક સુધી આ રાગ અનુરાગ પેદા કરે છે. બસ ત્યાર પછી ઉત્તરોત્તર કલ્પાતીત દેવલોકમાં કામ રાગ કે વિષયરાગનો સંચાર માત્ર પણ નથી.

આવા વૈમાનિક કલ્પોપપન્ન દેવલોકના દેવતાઓ પણ કેટલીયવાર ત્રિવ રાગવશ અથવા કામરાગમાં આધીન થઈને જીવનું ત્યાંથી પતન કરાવે છે. બીજા જીવોની વાત બાજુ પર મૂકીને ભગવાન ઋષભદેવના પૂર્વ જન્મોની વાત કરીએ! શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુના ૧૩ ભવ થયા છે. જ્યારે તેઓ તીર્થંકર થયા ન હતા એવા પૂર્વ જન્મોમાં તેા તેમને પણ રાગ-દ્રેષની માત્રા હતી અને તેનાથી તેમનું પતન પણ થયેલ. ભગવાન શ્રી ઋષભદેવ પોતાના પાંચમા ભવમાં બીજા ઈશાન દેવલોકના દેવ તરીકે ઉત્પન્ન થયા હતા. એમનું નામ લલિતાંગ દેવ હતુ. અપાર ગૌભવ-ઐશ્વર્યથી પરિપૂર્ણ દેવજન્મનાં સુખ ભોગવતાં તેમને કાળ પસાર થતો હતો. એટલામાં અત્યંત રૂપ-લાવણ્ય-સૌંદર્યવતી સ્વયં-પ્રભા નામની દેવી જોડે તેમને સંબંધ થયો, લલિતાંગદેવ એ સ્વયં-પ્રભા દેવીની જોડે અત્યંત મેહિત થયો. તેનાથી તેને ઘણો સંતોષ હતો. અત્યંત ત્રિવ અનુરાગના કારણે લલિતાંગ દેવ એટલો બધો આસકત થયેલ કે સ્વયંપ્રભા સિવાય સંપૂર્ણ દુનિયાને તે ભૂલી ગયો. તેના જીવનનું મધ્યવર્તી કેન્દ્રસ્થાન સ્વયંપ્રભાએ મેળવ્યું હતું. કામરાગની કેટલી પ્રબળતા છે!!!

કાળક્રમે એવું થયું કે બહામની બરફીમાં કાંકરાની જેમ તેના સુખમાં અવરોધ આવ્યો. દેવી સ્વયંપ્રભાનું આયુષ્ય પૂર્ણ થતાં તેણે પોતાની જીવનલીલા સંકેલી લીધી અને એ દેવલોકમાંથી મરીને મૃત્યુલોકના ઘાતકી ખંડમાં પૂર્વ વિદેહ ક્ષેત્રના નંદિ નામના ગામમાં દરિદ્ર નાગિલ ના ઘરમાં એની પત્ની નાગશ્રીની ૬ પુત્રીઓની ઉપર સાતમી પુત્રી રૂપે જન્મી ત્યાં તેનું નામ નિર્નામિકા રાખવામાં આવ્યું. આ બાજુ સુખના પ્રારંભકાળે અચાનકે સ્વયંપ્રભા દેવીના મૃત્યુથી

લલિતાંગદેવને આઘાત લાગ્યો અને તે ગાંડા જેવો બની ગયો. કામરાગની તીવ્રતાએ એવી વિચિત્ર સ્થિતિનું સર્જન કર્યું કે સમસ્ત ઇશાન દેવલોકમાં ઉન્મતની જેમ હે પ્રિયા! હે પ્રિયા! બોલતો ભટકવા લાગ્યો. મૂર્ચ્છિત થઈને પડી ગયો. વારંવાર વિલાપ કરવા લાગ્યો. ખસ, હવે કોઈપણ કાર્યમાં તેનું મન જ લાગતું નથી, ખસ એક જ સ્વયંપ્રભા દેવીને યાદ કરીને વિલાપ કરતો તે ભટકતો રહ્યો. તેને તેણીના સિવાય બીજું કાંઈ પણ દેખાતું ન હતું. મોહની રાગદશા એટલી પ્રબળ હોય છે કે એક દેવને પણ ઉન્મત બનાવી દે છે!

એટલામાં પૂર્વજન્મનો પોતાના સ્વયં બુદ્ધ મંત્રી પણ ચારિત્રની સાધના કરી મૃત્યુ પામીને ત્યાં જ બીજા દેવલોકમાં દેવધર્મા નામનો દેવ બન્યો. તે અચાનક લલિતાંગ દેવને મળ્યો અને અવધિજ્ઞાન વડે પૂર્વભવના પોતાના રાજને ઝાળખી લીધા અને સ્નેહવશ તેમને સમન્વવવા લાગ્યા કે, અરે ભાઈ! તું આ શું કરે છે? આવો અસ્થિર કેમ બની ગયો છે? તું શાંતીથી સંયોગોને સ્વીકાર કર સંયોગોને સામનો કરવાથી આત્મધ્યાન થાય છે અને સંયોગોને શાંત સ્વીકાર કરવાથી આત્માની સમતા બની રહે છે. તું ધીરજઘર, બધું સાડું થશે. આ પ્રમાણે સાંત્વન આપીને અવધિજ્ઞાનનો ઉપયોગ મૂકવા કહ્યું. તે તેમ કરતાં જણાયું કે સ્વયંપ્રભા દેવીને જીવે તે નાગિલ દરિદ્રની સાતમી કન્યારૂપે જન્મ લીધો છે. તે બિચારી અત્યંત દુઃખી છે. આ જોઈને લલિતાંગને પણ અત્યંત દુઃખ થયું. બંનેએ મળીને ઉપાય વિચાર્યો. લલિતાંગ દેવ નીચે પૃથ્વી ઉપર નિર્નામિકા પાસે આવ્યો, પોતાનું રૂપ-સૌંદર્ય અને અશ્વર્ય બતાડીને પૂર્વજન્મની યાદ કરાવતા કહ્યું હે મારી બહાલી! તારા વિરહાનલથી હું બળી રહ્યો છું. આથી તું જલ્દી ફરી દેવી બનીને દેવલોકમાં આવીજા નિયાણું કરીને તું સ્વર્ગમાં આવ. આ બાજુ નિર્નામિકા યુગંધર કેવલી પ્રભુ પાસે પોતાની જીંદગીનું દુઃખ વ્યક્ત કરીને તેમના આલંબનથી અનશનની તપશ્ચર્યા કરતી હતી તેટલામાં આવીને લલિતાંગ દેવે ઉપરોક્ત વાત કરી છેવટે મોહવશ રાગનું નિયાણું કરીને ત્યાંથી મરીને તે બીજા દેવલોકમાં ફરી સ્વયંપ્રભાના સ્થાને દેવી બની અને ત્યારે જાણે શબમાં સંજીવનીની જેમ લલિતાંગ દેવમાં પ્રાણોને સંચાર થયો, ફરી તીવ્ર રાગવશ સ્વયંપ્રભા દેવીની

સાથે આસક્તિપૂર્વક કામ ક્રીડામાં મશગુલ બની ગયા સમય તે અસ્ખલિત ગતિએ પસાર થઈ રહ્યો છે. એટલામાં લલિતાંગ દેવનું આયુષ્ય પૂર્ણ થયું. જિનેશ્વર ભગવંતના કલ્યાણકેાની ભક્તિ વિગેરે કરીને લલિતાંગ દેવ ત્યાંથી ચ્યવી, જંબૂક્રીપની પુષ્કલાવતી વિજયમાં સુવર્ણબંધ રાજાને ઘરે વજ્રજંગ રાજપુત્ર રૂપે ઉત્પન્ન થયો. આ તેો રાગના સંબંધમાં ઋષભદેવ ભગવાનના પાંચમા ભવની વાત થઈ. આ રાગે દેવભવમાં પણ કેટલું નુકશાન કયું છે ? કઈ દશા કરી છે ? ત્યાં સુધી કે દેવગતિના દેવતાઓ તીવ્ર મોહ વશ ત્યાંથી મરીને એકેન્દ્રિય જાતિમાં હીરા, મોતી, સોના, ચાંદી રૂપે ઉત્પન્ન થાય છે. તિર્યંચગતિમાં એકેન્દ્રિયમાં જન્મ લે છે. વિચારો કે પંચેન્દ્રિયમાંથી સીધા એકેન્દ્રિયમાં જન્મ કેટલું નીચે ઉતરવું પડ્યું. તેમાં માત્ર રાગ જ કારણ છે.

પ્રતિક્ષણે અસંખ્ય દેવો ચ્યવે છે અને બહુલતાએ પૃથ્વીકાય, અપકાય અને વનસ્પતિકાયમાં જન્મ લે છે. આનું કારણ એ છે કે ત્યાં તેમની આસક્તિ હતી. દેવલોકની વાવડીઓમાં, રત્નોની વસ્તુમાં અને બગીચામાં આસક્તિ હોવાથી, જ્યાં આસક્તિ ત્યાં ઉત્પત્તિએ ન્યાયથી એમને ત્યાં ઉત્પન્ન થવું પડે છે. હવે આસક્તિ પણ પ્રીતિ વિના થતી નથી. પ્રીતિની ગાઢતમ અવસ્થા એજ આસક્તિ છે. પ્રીતિમાં તે વસ્તુ ગમે છે અને આસક્તિમાં તે વસ્તુ વગર ચાલતું નથી. દા. ત. ઘણાને ચા ગમે છે. અને ઘણાને ચા સિવાય ચાલે જ નહીં, હવે આ પ્રીતિ પણ પરિચયથી પ્રાપ્ત થાય છે. એટલે જેનો પરિચય તેની પ્રીતિ,

જેની પ્રીતિ તેની આસક્તિ અને

જ્યાં આસક્તિ ત્યાં ઉત્પત્તિ

દેવતાઓએ દિવ્ય ભોગનો પરિચય કર્યો. પ્રીતિ આસક્તિ થતાં ત્યાં ઉત્પત્તિ થાય છે અને સીધાએકેન્દ્રિયમાં ઉત્પન્ન થાય છે. હવે આ સિદ્ધાંતનું ઉદ્ધર્ષકરણ કરવામાં આવે તો પ્રભુને પરિચય સૌ પ્રથમ કરવો પડે પ્રભુના વાસ્તવિક પરિચય પછી પ્રીતિ અને આસક્તિ અવશ્ય થાય છે અને આપણે સ્વયં પ્રભુતાને પામીએ છીએ.

ધનરાગવશ એકેન્દ્રિયમાં જન્મ

અનેક લખિયાના નિધાન ગુરૂ ગૌતમ સ્વામીએ એકવાર શ્રી શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને પ્રશ્ન પૂછ્યો, હે કૃપાણુ ! કયા કારણથી જીવ પંચેન્દ્રિય હોવા છતાં મરીને સીધો પતન પામી એકેન્દ્રિયમાં જન્મ લે છે ?

આને પ્રત્યુત્તર ફરમાવતાં કર્ણાસાગર શ્રી મહાવીર પ્રભુએ કહ્યું
હે ગૌતમ !

જયા મેહોદઓ તિવ્વો, અન્નાળં સુ મહાભયં ।

તયા ઇગિંદિઇ જમ્મો, સમ્મં જાણાહિ ગોયમા ॥

હે ગૌતમ! જેને અત્યન્ત તીવ્ર મોહને: ઉદય વતે છે. જેની રાગદશા અત્યન્ત તીવ્ર હોય છે અને જેનું અજ્ઞાન મહાભયં કર કક્ષામાં પહોંચી ગયું છે. એવી સ્થિતિમાં બાલુ બગડી જાય છે અને જીવ એકેન્દ્રિય ગતિમાં પહોંચી જાય છે. તીવ્ર મોહનો ઉદય અને અજ્ઞાન આ બંને જ આત્માના મહાશત્રુ છે. આત્માની દુર્દશા અને દુર્ગતિ કરવા-વાળા ભયં કર શત્રુ છે.

મહીસારનગરના મોહનદાસ શેઠ અત્યન્ત ધનાઢ્ય હોવા છતાં પણ મહા કંજૂસ હતા. એમનો પુત્ર પિતાથી બિલકુલ વિપરીત ગુણ-વાળો અર્થાત ઘણો જ ઉદાર હતો. તે દાન આપવા લાગ્યો ત્યારે પિતાએ તેને રોક્યો. પુત્રે પિતાને સમજાવ્યા. હે પિતાજી! મૃત્યુ થશે ત્યારે કંઈ જ સાથે આવવાનું નથી. આટલી ધનસંપત્તિની મૃત્યુ પછી શું સ્થિતિ થશે? દાન-પુણ્યથી પરોપકાર કરવો જ શ્રેયસ્કર છે. પરંતુ પિતાજીનું મન ન બદલાયું—તેમના વિચારોમાં કંઈ જ ફેરફાર ન થયો. ધન પ્રત્યેનો રાગ-આસક્તિ ઓછી હોય તો જ ત્યાગ થઈ શકે છે, દાન કરી શકાય છે. છેવટે તીવ્ર મોહ અને અત્યંત રાગવશ પિતા મોહનદાસ ધનરાગ અને પત્ની રાગવશ મારું....મારું....કરીને મરીને એકેન્દ્રિયમાં પૃથ્વીકાયમાં સોનાની ધાતુમાં ઉત્પન્ન થયા અને પૃથ્વી-કાયમાંથી મરીને અપકાય, અગ્નિકાય, વાયુકાય, વનસ્પતિકાય વગેરેમાં અનેક જન્મો કરશે. ઘણી મુશ્કેલીથી જ્યાંથી નીકળીને ઠાઠના ચક્કરમાં પરિભ્રમણ કરતાં મનુષ્ય ગતિમાં આવ્યા અને ત્યાં માત્ર એક ભવ મનુષ્યનો કરીને ફરી એકેન્દ્રિયમાં ચાલ્યા ગયા. હવે કેટલા જન્મો કરીને પાછા મનુષ્ય ભવમાં આવશે. એ તો જ્ઞાની મહાત્મા જ જાણી શકે. આ રીતે અનંત જન્મ-મરણનો સંસાર ચાલતો રહે છે.

તીવ્ર ધનરાગથી તિયંચનો ભવ

ભૂતકાળની વાત છે. નાગપુર નગરના શેઠ ધનદત્ત પોતાના પુત્ર ધનદેવની સાથે મળીને વેપાર માટે બીજા દેશ જવા માટે નીકળ્યા.

રસ્તામાં જંગલમાં એક વડના વૃક્ષ પર સૂઈ ગયા. પુત્ર રાત્રિમાં લઘુ શંકાને માટે ઊઠીને દૂર જઈને બેઠો. ત્યાં તેણે સફેદ આંકડાનું નાનું વૃક્ષ જોયું. ઘણીવાર સાંભળવામાં આવેલા હોવાથી તેને લાગ્યું કે સફેદ આંકડાના વૃક્ષની નીચે તો ઘન હોય છે. આ વિચારથી તે પુત્રે વૃક્ષની પાસે ખોદકામ કર્યું, નીચેથી સોનાનો ચરૂ નીકળ્યો. હવે પુત્ર વિચારે છે કે જો આ ચરૂ પિતા જોઈ જશે તો લઈ લેશે. એટલે ક્યારેક યોગ્ય સમય ઉપર તેને લઈ લઈશ. એવું વિચારીને ફરીથી રેતી અને ધૂળથી તે ચરૂ ઢાંકી દીધો અને ગુપ્ત્યુપ આવીને સૂઈ ગયો. કલાક પછી પિતા જાગ્યા, તે પણ ત્યાં આવ્યા અને તેમણે પણ સોનાનો ચરૂ જોયો મન લલચાઈ ગયું. તે પણ પુત્રથી છુપાવવા માંગતો હતો એથી તેમણે ત્યાંથી તે ચરૂને કાઢીને ખીજી જગ્યાએ સંતાડી દીધો અને વિચાર્યું કે યોગ્ય સમય પર લઈ લઈશ.

સવારે પુત્ર ઊઠીને ઘન લેવા ગયો. ત્યાં ન હોવાથી શંકાથી પિતાને પૂછ્યું. પિતા બહાનું બતાવતા હતા. તેથી પુત્રે જોરથી ડાંડો પિતાના મસ્તક પર માર્યો અને એક ક્ષણમાં પિતાનું પ્રાણપંખેડું ઊડી ગયું. ઘનથી લોભવશ પિતાનો જીવ મરીને જ્યાં ઘન દાટ્યું હતું તે જગ્યામાં સાપ બન્યો. કેટલાક દીવસ પછી ઘન લેવા આવેલા પુત્રે સાપને જોઈને તેના ઉપર પ્રહાર કરીને સાપને પણ મારી નાખ્યો. સાપ મરીને નોળીયો થયો અને તે જ જગ્યાએ રહ્યો. ખીજીવાર ઘનદેવે નોળીયાને પણ મારી નાખ્યો. નોળીયો મરીને ત્યાં સમડી નામે પક્ષી બન્યો. આ રીતે માત્ર ઘનના મોહવશ કેવી ભયંકર પરંપરા ચાલી છેવટે મુનિચંદ્રસૂરી જેવા જ્ઞાની ગીતાઈ મહાત્મા મળ્યા. તેમના પ્રતિ-બોધથી જાગૃત થઈને બધું જ્ઞાન કરીને દીક્ષા લઈને આત્મ કલ્યાણ સાધ્યું.

રાગ પણ કેટલો પ્રબળ હોય છે ?

તિષ્ઠેદ્રાયુર્દ્રવેદગ્નિર્જ્વલેજ્જલમપિ ક્વચિત્ ।

તથાપિ મસ્તો રાગાદૈર્નૌપ્તો ભવિતુમર્હતિ ॥

રાગ કેટલો પ્રબળ દબ હોય છે ? આના વિષયમાં કહે છે કે જો વાયુ સ્થિર પણ થઈ જાય, અગ્નિ પ્રવાહીના રૂપમાં પાણી પણ બની જાય અને પાણી બળવા પણ લાગી જાય. આ અશક્ય પણ શક્ય

બની શકે છે. પરંતુ રાગચત્ત મનુષ્ય ક્યારેય પણ આપ્ત નથી બની શકતો. પૂર્વકાળના મહાપુરૂષો પર થોડો દ્રષ્ટિપાત કરીએ તો કેટલાક દૃષ્ટાન્તો આંખની સામે તરતા દેખાય છે.

□ સ્થુલિભદ્ર સ્વામી જેવા મહાપુરૂષ બાર બાર વર્ષ સુધી કોશા વેશ્યાના રંગ-રાગમાં કેવા મુગ્ધ થઈને પડ્યા રહ્યા? જેમ માનીએ કે રાગનો ક્રીડો બની ગયા હતા. પણ એક ક્ષણમાં રાગનો ત્યાગ કરીને નીકળી ગયા અને દીક્ષા લઈને-ચારિત્ર-અગીકાર કરીને તે રાગને છોડવાને માટે કોશા વેશ્યાના ઘરમાં જ ચાતુર્માસ કરવા આવ્યા. હવે તો મુનિ સ્થુલિભદ્ર કામ વિજેતા બનીને આવ્યા હતા. કોશાએ હજાર પ્રયત્નો કર્યા હતાં પણ તેમને ન લોભાવી-લલચાવી શકી. અંતે મુનિનો જય થયો, મહાન કામવિજેતા બન્યા. જેઓનું નામ ૮૪ ચોવીંશી સુધી અમર રહેશે.

□ નંદિષેષુ જેવા ત્યાગી-તપસ્વી મુનિ પણ વેશ્યાને ત્યાં પડી ગયાં. ધર્મલાભના સ્થાને અર્થલાભ આપીને એક ઘાસના તણખલામાંથી ૧૨૦ કરોડ સુવર્ણ મુદ્રાની વૃષ્ટિ કરાવવાળા લખ્ધિધારી મુનિ પણ વેશ્યાના રાગમાં ફસાયા. હાય! રાગ કેટલો પ્રબળ હોય છે? ચારિત્રથી પતિત થયેલા એવા પણ મુનિ પોતાની અદ્ભૂત ઉપદેશની લખ્ધિથી દરરોજ દસ જણને સંસાર સમુદ્રથી તારતા હતા. દરરોજ દસને પ્રતિબોધ પમાડીને વીર પ્રભુની પાસે ચારિત્રને માટે મોકલતા હતા. અંતે વેશ્યાના એક જ વાક્યથી તેઓ સ્વયં જાગૃત થઈ ગયા અને ત્યાંથી નીકળી ગયા. જાગૃત આત્માને કોણ પાડી શકે છે? તેમણે પણ આત્મ કલ્યાણ સાધી લીધું.

□ અષાઢાહુતિ મુનિ હાડવાના લોભમાં પડી ગયા અને બાર વર્ષ રંગ-રાગમાં વીતવ્યા. આખરે એક દિવસ આત્મા જાગૃત થઈ ગયો. અને ભરત ચક્રવર્તીનું નાટક કરતાં નકલી નાટકને સાચુ-અસલી નાટકના રૂપમાં રૂપાન્તર કરીને સ્વયં કેવલજ્ઞાન પામી ગયા.

□ અરણિક મુનિ યુવાનીમાં પતિત થયા, પરંતુ કલ્પાંત કરતી માતા સાધવીની દયાજનક અવસ્થાએ તેનું મન પિંગળાવી લીધું અને મુનિ ફરીથી સંયમના માર્ગમાં સ્થિર થઈ ગયા. પ્રાયશ્ચિત કરીને આત્મ શુદ્ધિ કરી લીધી.

□ આર્દ્ર દેશના પાટવી કુંવર આર્દ્ર કુમાર દીક્ષા લીધી. પરંતુ કાચા સૂતર જેવા સ્નેહતાંતુએ તેમને બાંધી દીધા. દ્વેષની અપેક્ષાએ રાગ વધારે પતનનું કારણ બને છે. છતાં પણ જીવનને સંભાળી લીધું.

□ મેઘ મુનિએ રાત્રિના સમયે આત્મધ્યાન કર્યું અને સવારે દીક્ષા ઇચ્છવાના વિચારથી ઓઘો વગેરે વેશ પ્રભુજીને અર્પણ કરવા આવ્યા હતાં. એટલામાં પ્રભુજીએ મેઘને પૂર્વભવની કથા સંભળાવી અને પોતાનો જ હાથીનો પૂર્વભવ સાંભળીને વૈરાગ્ય વાસિત મનથી જાતિ સ્મરણ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું. બધું જ નજર સમક્ષ દેખાવા લાગ્યું અને ચારિત્રમાં સ્થિર થઈ ગયા અને પોતાનું આત્મકલ્યાણ કર્યું.

આવા કંઈક દ્રષ્ટાંતો છે જેઓએ રાગના કારણે પતન થતા જીવનને સંભાળી લીધું અને સાધના કરીને જીવન સફળ બનાવ્યું. રાગ કરવો જ હોય તો પ્રશસ્ત રાગ કરો—

સંસારનો બધો રાગ અપ્રશસ્ત છે. જે કર્મબંધ કરાવે છે, સંસાર વધારે છે, ભવની પરંપરા વધારે છે. તે અપ્રશસ્ત રાગ છે. પુત્રરાગ, દેહરાગ, ધનરાગ, કામરાગ વગેરે અપ્રશસ્ત રાગ છે. અપ્રશસ્ત રાગની પાછળ કષાયોની માત્રા પણ છૂપાયેલી રહે છે. જ્યારે પ્રશસ્ત રાગ તો પ્રશંસનીય સારો હોય છે. ભવ સંસારને વધારતો નથી. આથી ઉપાધ્યાયજી મહારાજ સજ્જાત્રમાં સ્પષ્ટ કહે છે કે—“રાગ ન કરજો કોઈ નર કોઈશું રે, નવિ રહેવાય તો કરજો મુનિશું રે”....અરે ભાઈ ! કોઈ કોઈની સાથે રાગ ન કરશો પરંતુ જે રાગ કર્યો વિના ન જ રહી શકાય તો મુનિ-સંત-સાધુનો રાગ કરજો. તેની સાથે પ્રીતિથી જોડાજો. જેનાથી તમારા મનને પણ શાંતિ મળશે, ઈચ્છા પૂરી થશે અને ચિત્ત પ્રસન્ન થશે. આથી કહ્યું છે કે દેવ-ગુરુ-ધર્મનો રાગ કરવો એ પ્રશસ્તરાગ છે.

અરિહંતેસુ અ રાગો, રાગો સાહુસુ બંધારીસુ ।

एस पसत्थो रागो, अज्ज सरमाण साहुणं ॥

જગતના મહાન ત્યાગી, વીતરાગી-વૈરાગી અરિહંત પરમાત્મા પ્રત્યે જે રાગ રાખીએ કરીએ, બ્રહ્મચારી સાધુ સંતની સાથે રાગ રાખવો તે પ્રશસ્ત રાગ છે. જેમ કે ગૌતમસ્વામીને ભગવાન મહાવીર ઉપર રાગ હતો. કેટલો રાગ હતો? ત્રીસ વર્ષ સુધી પ્રભુ મહાવીર સાથે રહ્યા અને અંતે જ્યારે દેવશર્મા બ્રાહ્મણને પ્રતિબોધ કરવા જવું પડ્યું

અને વહેલી સવારે જ્યારે પાછા ફરી રહ્યા હતા ત્યારે પાછા ફરતા રસ્તામાં તેમને મહાવીર પ્રભુના નિર્વાણના સમાચાર મળ્યા ત્યારે ગૌતમ સ્વામીના વીર પ્રભુ પ્રત્યેનો અત્યંત રાગના કારણે તેઓ રડવા લાગ્યા. મનની દિવાલોને તોડીને રાગ એકાએક પ્રગટ થયો અને બાળક જેવી રીતે માતાના વિયોગમાં રડે તેવી રીતે ગૌતમસ્વામી વિલાપ કરવા લાગ્યા અને એમનો ભક્તિરંગ આંસુ બનીને અનરાધાર વહેવા લાગ્યો. રડતાં રડતાં હે વીર, હે વીર.... આ શું કર્યું? મને અહીં એકલા છોડીને શા માટે ચાલ્યા ગયા? ઈત્યાદિ વિલાપના શબ્દો બોલતાં જ શબ્દોને ભેટીને ચમત્કારનું સર્જન થયું 'વી' માંથી 'વીત' અને 'ર' માંથી 'રાગ' શબ્દ નીકળતાં... વીર વીર જ નહતા પણ વીર વીતરાગ હતા. બસ આ વીતરાગ શબ્દની ભાવસ્પર્શના થતાં અભેદો-પાસના દ્વારા ગૌતમ પણ રાગના ગુરૂવાકર્ષણમાંથી બહાર નીકળી ગયા, રાગનો ત્યાગ કરી દીધો અને પોતાની જાત ઉપર અક્રોધ કરવા લાગ્યા કે અરે રે.... મેં આ શું વિચાર્યું? અને બાળ આખી પલટી ગઈ, પોતે ક્ષપકશ્રેણી ઉપર ચડ્યા, શુકલધ્યાનની ધારામાં લોકલોક પ્રકાશક કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થઈ. અહીં પ્રશસ્ત રાગ હતો અને તે પણ પરાક્રમીનો, માટે જ કેવળજ્ઞાનમાં તે સહાયક બન્યો પરિવર્તન થવામાં વાર ન લાગી નહીં તો આટલા તીવ્ર રાગમાંથી મુક્ત બનતા ઘણો સમય પસાર થઈ જતો.

□ માતા મરૂદેવીને ઋષભ પુત્ર પ્રત્યે કેટલો તીવ્ર રાગ હતો? જો કે પુત્ર ઋષભે દીક્ષા કર્યારે લીધી? વૃદ્ધાવસ્થામાં લીધી. ૮૩ લાખ પૂર્વ વર્ષ સંસારમાં વીત્યા પછી માત્ર ૧ લાખ પૂર્વ વર્ષ આયુષ્યના બાકી રહ્યા ત્યારે દીક્ષા લીધી. અર્થાત્ ૧૦૦ પુત્રોના પિતા વૃદ્ધ હતા કે નહીં? છતાં પણ મરૂદેવી માતાને કેટલો તીવ્ર રાગ હતો કે રડો—રડીને આંખો પણ ખોઈ બેઠા હતા.... અને તીવ્ર ઈચ્છાથી પૌત્ર ભરતને કહ્યું—બેટા! મને ઋષભની પાસે લઈ તો જા. ભરતજી હાથીની અંબાડી ઉપર બેસાડીને દર્શનાર્થે લઈ જઈ રહ્યા હતા એટલામાં અપૂર્વ ધ્વનિનાં દેવી વાજાઓ સાંભળીને મરૂદેવી માતાએ ભરતને પૂછ્યું—હે ભરત! આવાં વાજા તો ક્યારેય નથી સાંભળ્યા અને આ વાજાઓ ક્યાં વાગી રહ્યાં છે? ભરતે કહ્યું— માતાજી! તમે જેમના વિયોગમાં રાગવશ રડી રહ્યા હતા તેના વાજાં અહીં વાગી રહ્યાં છે. પિતાજીને કેવળજ્ઞાન થયું

છે અને એ કેવલજ્ઞાન મહોત્સવમાં પધારેલા દેવતાઓનાં વાળાં છે...
બસ ! આ સાંભળીને-માતાજી પણ પશ્ચાતાપની ધારામાં ચડી ગયા.
અનિત્ય-એકવાદિ ભાવનાની ધારામાં પોતાના રાગને પશ્ચાતાપ કરતાં
શુકલધ્યાનની ધારામાં ચડી ગયા અને કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું. એ
ઘડીમાં જ આયુષ્ય પૂર્ણ થતાં જ મોક્ષમાં પણ પહોંચી ગયા. આખરે
રાગને ત્યાગ જ લાભદાયી છે.

રાગને પાપસ્થાન કે શા માટે ગણવામાં આવ્યું ?

આટલું વર્ણન કર્યા પછી તમે હવે સારી રીતે સમજી ગયા હશે.
કે રાગને પાપ શા માટે કહ્યું છે ? તમે જ કહેશો કે રાગ વગર તો
સંસાર ચાલી જ નથી શકતો તો શું અમે પુત્ર, પત્ની ઉપર રાગ ન
રાખીએ ? તો શું દ્વેષ રાખીએ ? ના.... ના.... રાગ ન રાખવાનો અર્થ
એવો નથી થતો કે દ્વેષ રાખવો આવું કોણે કહ્યું કે દ્વેષ રાખવો ?
પરંતુ તીવ્ર આસક્તિ પણ ન રાખીએ જેનાથી તે દૈવ રાગ અથવા
તીવ્ર રાગ પોતાનો જ જન્મ બગાડે, પોતાની ગતિ બગાડે. તમારે
મરીને તમારા જ પુત્રના પુત્ર બનવાનો દિવસ ન આવે પોતાના જ ઘરમાં
કુતરા બનીને રહેવાનો દિવસ ન આવે. આ ધ્યાન રાખવું જ જોઈએ.
રાગ પણ ખીજા પાપોની જેમ કર્મબંધ કરાવે છે. આત્મગુણોનું ભાન
બૂલાવીને વિભાવદશામાં લઈ જાય છે, અનેક પાપો કરાવવાનું આ
મૂળ કારણ પણ છે. પત્નીના પ્રેમવશ તમારે ઘણું બધું કરવું પડતું
હોય છે. પુત્ર મોહવશ કેટલીકવાર તમારે ન કરવા યોગ્ય પણ કરવું
પડતું હોય છે. અનેક જીવો દેહરાગવશ ઘણા પાપો કરે છે. બધાં
રાગોમાં દેહરાગ સૌથી વધારે ભયંકર છે અને તેમાં પણ તમને
તમારાજ દેહરાગથી કર્યા સંતોષ છે ? તમને તો ખીજાના દેહને પણ
ઘણા વધારે રાગ છે. તેનો પણ ઉપયોગ રાગવશ જ થાય છે ધનના
રાગે શું કર્યું ? તમારી શું દશા કરી છે ? કેટલું પાપ કરાવ્યું છે ?
આ બધું વિચારવા જઈએ તો એમ લાગે કે રાગ વગર તો કોઈ
પાપ થતું જ નથી. રાગ બધા પાપોનું મૂળ જડ છે અને તે પણ
બધાને પોતપોતાની આસક્તિની માત્રા પર આધારિત છે. આથી જે
આત્માનું અહિત કરે છે. જીવની ગતિ બગાડે છે, અનેક પાપ કરાવે છે
તે અવશ્ય પાપસ્થાન છે.

રાગને ત્યાગ કરો અને ત્યાગને રાગ કરો.

ક્યારેક એ પણ વિચારે કે તમને બીજા ઉપર અધિક રાગ છે. અથવા બીજાને તમારા ઉપર અધિક રાગ છે? આ પ્રશ્નનો જવાબ શું છે? બીજાને મારા ઉપર કેટલો રાગ છે? એ તો તમે સંસારમાં જુઓ જ છે. તમારી ગેરહાજરીમાં પણ બધાનું બધું કામ ચાલતું જ હોય છે. તમારી હાજરીમાં પણ બધાં બધું કરતાં જ હોય છે. ખાય છે, પીએ છે, આનંદ કરે છે એવું તો છે જ નહીં કે તમારા વગર સંસાર ચાલી નથી શકતો, બધું જ ચાલે છે. છતાં પણ તમે એવું માની લીધું છે. રાગવશ તમને તમારી માન્યતા એવી થઈ ગઈ છે કે મારા વગર સંસાર ચાલવાનો જ નથી. તેથી તમને બીજા ઉપર રાગ વધારે છે. આ પણ શક્ય તો છે કે તમને ભ્રમ હોઈ શકે અંતે તેમાં વિશ્વાસઘાત હોય છે.

આથી રાગને ત્યાગ કરવો જ પડશે અને રાગને ત્યાગ કરવા માટે પ્રથમ તો ત્યાગ (ત્યાગધર્મ) નો રાગ જાગૃત કરવો પડશે. આથી તમારે ત્યાગી-તપસ્વીઓનો રાગ તો કરવો જ પડશે અને તેઓનો રાગ થશે ત્યારે ત્યાગને રાગ જાગશે ત્યાગધર્મ કેટલો ઊંચો છે? એમાં કેવી મજા છે? એ ત્યારે અનુભવમાં આવશે ત્યાગ આત્મ-કલ્યાણકારક છે. જ્યારે રાગ ઘાતક અને બંધનકર્તા છે.

વીતરાગનો રાગ કરો વોરાગી (વૈરાગી) નો રાગ કરો—

એકાએક સર્વથા તો રાગ છૂટવાનો નથી. આથી પહેલેથી જ થોડો-થોડો એછો કરતા જઈએ. હવે એછો કઈ રીતે થશે? એમ વિચાર કરીને માથે હાથ દઈને ચિંતા કરતા રહેશો તો પણ કંઈ નહીં થાય તેની પ્રક્રિયા ઘણી સરળ સીધી— સાદી અને સહેલી છે તમે ધર્મ તરફ રાગ વધારતા જાઓ— સ્વાભાવિક છે કે ધીરે-ધીરે સંસાર તરફનો રાગ ઘટતો જશે અને ઊલટું કરીએ તો જ તમે ધર્મનો રાગ ઘટાડતા જશો તો સંસાર તરફનો રાગ વધતો જશે. તેથી તમારે શું કરવું છે? કોનો રાગ વધારવો છે અને કોનો ઘટાડવાનો છે? એનો નિર્ણય તમારે જ કરવો જોઈએ. સંસારનો રાગ તો અનાદિકા-લથી કરતાં જ આવ્યા છીએ. આથી જ તો અનાદિની રાગ-દ્વેષની અંથી (ગાંઠ) બંધાઈ ગઈ છે જે હજી પણ છૂટી નથી. જેના કારણે

મિથ્યાત્વની દશામાં એટલા ધીમ્મે આથી સંસારનો રાગ આજે જોડે સર્વથા ન પણ છૂટે પરંતુ થોડો-થોડો ઝોછો પણ થાય તો પણ ઢવા કાયદો કરી રહી છે-અસર કરી રહી છે એમ સમજીએ.

રાગને ઘટાડવાને માટે સૌથી પહેલા તો તમારે વીરાગી-વૈરાગી નો સંગ કરવો જોઈએ. સંત સમાજમમાં વૈરાગ્ય ભાવના વધારીએ. વૈરાગી તરફ રાગ વધારીએ તો સંસારી-રાગીના ઉપરનો રાગ જરૂર ઘટશે-ઝોછો થશે. આ જગતનો નિયમ છે કે-એકની ઉપરનો રાગ ઝોછો થાય તો બીજા ઉપર રાગ વધી શકે છે અથવા એકની ઉપર રાગ વધે તો સ્વાભાવિક રીતે બીજા પરનો રાગ ઘટી જાય. જેમ કે તમારી પત્નીને તમારા ઉપર પ્રેમ ક્યારે ઝોછો થાય છે? જ્યારે બીજા કોઈની સાથે પ્રેમ થઈ જાય છે ત્યારે ઝોછો થાય છે બીજા પર પ્રેમ વધવાથી તમારા ઉપર પ્રેમ ઝોછો થતો જાય છે. જે કે કૃત્રિમતા વધારે દેખાશે. તેવી રીતે કોઈ પુરૂષને કોઈ અન્ય પ્રેમિકા પર પ્રેમ વધે છે ત્યારે પોતાની પત્ની પરથી પ્રેમ ઝોછો થઈ જાય છે. આ જ જગતની વિચિત્રતા છે રાગની નહીં સંસારમાં આવી રીતે વહે છે.

હવે તમે પણ આ નિયમ ઉપર ચાલો તમે સંસારનો રાગ ઝોછો કરવા ઘટાડવા ઈચ્છો છો તો વીતરાગી અરિહંત ભગવાન પર રાગ વધારો રાગી દ્વેષી દેવ-દેવીઓ પર અથવા જે વીતરાગી સર્વજ્ઞ નથી એવા ભગવાનો પર રાગ ન વધારો કેમ કે તેઓ સ્વયં જ રાગદ્વેષથી ભરેલા છે. એ તેમના જીવન ચરિત્રમાં સ્પષ્ટ જોવા મળે છે. રાગી-દ્વેષી દેવ (ભગવાન) રાગ-દ્વેષની લીલા પર જ ચાલે છે. તેમને માનીએ એટલે પોતાનો જ રાગ દ્વેષને સંસાર વધારવા જેવો છે. જેને પોતાના રાગ-દ્વેષ છોડવા છે તેણે રાગી-દ્વેષી દેવ તરફથી કોઈ પ્રેરણા પ્રોત્સાહન અથવા ઉપદેશ પણ મળવાનો નથી વિચારો! આજના કળીયુગના ભાગી ગયેલા ભગવાનની કઈ દશા થઈ? અરે! પોતાનો જાતને ભગવાન! કહેવડાવવાળા ગિચારા ભગવાનની તથા ભગવાન બની એટલાના અનુયાયીઓની શી દશા થઈ? જીવન ખરબાદ થઈ ગયું. કેટલાયનું શીયળ ચારિત્ર ભ્રષ્ટ થઈ ગયું માત્ર મનમાં દબાયેલી વિષયવાસનાની તૃષ્ણાને તૃપ્ત કરવાને. આ માર્ગ હતો. આનો દેહની ભૂખ સતોષવા માટેના વિકલ્પ રૂપ પડ્યું ત્ર માત્ર હતું. આવો ધર્મ ટકી શકતો નથી છેવટે પોતાના જ હાથે પોતાને પોતાના ધર્મની

પરિસમાપ્તિ કરવી પડી બધું બાળીને નાશ કરવું પડ્યું અને હું ધર્મને સમાપ્ત કરું છું એવું જાહેર કરવું પડ્યું ન કરે તો બિચારો શું કરે? આંતરિક સંઘર્ષની જવાલા અત્યંત ખતરનાક હતી. ખૂન કરવું કરાવવું ત્યાં સુધીનો સંઘર્ષ હતો. મારા મારી તથા કાપા કાપી માં તેનો અંત હતો. છેવટે રાગી દ્વેષીઓની ભોગ-લીલાનું આ પરિણામ આવે છે. આથી ત્યાગ ધર્મ જ શ્રેષ્ઠ છે. વીતરાગી સર્વજ્ઞ ભગવાન જ સર્વશ્રેષ્ઠ, સર્વોત્તમ, લોકેત્તમ મહાપુરૂષ છે, આથી આપણે ભગવાન પણ કેવા માન્યા છે? અરિહંત ભગવાન ‘અરિ’ એટલે શત્રુ! આત્મના આંતર શત્રુ અર્થાત્ રાગ દ્વેષ ‘હંત’ એટલે હણ્યા છે; ક્ષય કર્યા છે. જેમણે પોતાના રાગ દ્વેષનો સર્વથા ક્ષય કર્યો છે. તેમને જ આપણે ભગવાન કહીએ છીએ ભગવાનનું બીજું વિશેષણ વીતરાગ છે.

વિગત : રાગ : યસ્માત્ સ : વીતરાગ :

એટલે કે જેમથી રાગ સર્વથા ચાલી ગયો છે તે ‘વીતરાગ’ રાગ અને દ્વેષ બનેથી રહિત છે. પરંતુ ટૂંકમાં રાગના એક શબ્દથી બીજા દોષોના નામો પણ સમજી લેવા જોઈએ. એટલે પ્રભુમાં એક પણ દોષ નથી અને સર્વ ગુણો પૂર્ણતાથી સમાણા છે, આ જ વાત શ્રી ભક્તામર સ્તોત્રમાં બતાવી છે કે,

કો વિસ્મયોદ્વજ યદિ નામ ગુણૈરશેષૈઃ,
ત્વં સંશ્ચિતઃ નિરવકાશતયા મુનીશ;
દોષૈરુપત્તિવિવિધાશ્રય જાતગવૈઃ,
સ્વપ્નાંતરેદપિ ન કદાચિદપૌશ્ચિતોદતિ.

હે પ્રભુ! એમાં આશ્ચર્ય શું છે કે જે સમસ્ત ગુણો વડે બીજે જગ્યા નહિ મળવાથી (નિરવકાશતયા) તું આશ્રય કરાયો છે! અને વિવિધ પ્રકારના સર્વ જીવોમાં આશ્રય લીધો હોવાથી ગર્વિષ્ઠ થયેલા દોષો વડે ક્યારેય સ્વપ્નમાં પણ તું જોવાયો નથી!!! આમ પ્રભુ એ ગુણો ભંડાર છે અને માટે જ ગુણપૂજા કરવાની છે એ ત્રણ રીતે થાય છે. ગુણોની પૂજા, ગુણો માટે પૂજા અને ગુણો વડે પૂજા. પ્રભુ ગુણવાન છે માટે પૂજા કરવાની છે, એટલું પૂરતું નથી આપણામાં ગુણો પ્રાપ્ત થાય તે માટે ગુણોનું આલંબન લેવાનું છે અને પછી ક્ષયોપશમ ભાવે ગુણો કેળવીને તે તે ગુણો વડે પ્રભુની પૂજા કરવાની

છે. ભગવાનની આ શ્રેષ્ઠ પૂજા છે જેનો સમવતાર ક્ષાયિક પ્રાપ્તિમાં થાય છે. એટલે નિષ્કર્ષ એ આપ્યો કે વીતરાગી જ ભગવાનને જ ભગવાન માનવા અને તે પણ આપણે રાગ-દ્વેષ બનવા માટે પ્રભુને પૂજવા એ સમ્યગ્દર્શન છે. આ જ છે. આ જ સાચી શ્રદ્ધા છે.

વીતરાગની પાસે રાગની પ્રાર્થના ન કરો

વીતરાગી સર્વજ્ઞ અરિહંત પ્રભુની પાસે ક્યારેય રાગપોષક ન કરવી જાઈએ. પોતાનો રાગ વધે, રાગની વૃત્તિ-પ્રવૃત્તિ વધે વધે એવી પ્રાર્થના ન કરો. ઘનરાગની વૃત્તિના માધ્યમથી ઉપાસના કરવાની નથી. વાસનાના નાશ માટે જ જિનેશ્વરની સના કરવી જોઈએ. રાગત્યાગ માટે વીતરાગની ઉપાસના કરવ રાગ અને ભોગની સુખસંપત્તિની પ્રાર્થના જે પ્રભુ પાસે તે સમજાવે કે તમારો સંસાર વધી જશે. આથી વીતરાગ અને ભોગ પ્રાપ્તિની પ્રાર્થના કરવી અથવા સુખ કરવી એ મિથ્યા ઉપાસના છે. તેનાથી ભિન્ન સુખ-ત્યાગની ભાવનાથી પ્રાર્થના કરવી. પ્રાપ્ત ભોગ, પ્રાપ્ત ત્યાગ માટે સદ્બુદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય એવી પ્રાર્થના કરવી ઉપાસના છે. રાગના મહાપાપથી બચવા માટે વૈરાગ્યનો ઉત્તમ છે. આપણે સર્વથા રાગને ત્યાગ કરીને વીતરાગી નીરાગ શકીએ, છતાં પણ થોડા ઘણા પ્રમાણમાં પણ રાગનો ત્યાગ ગૈરાગી વિરાગી તો બની જ શકીએ! સર્વે ભવ્યાત્માઓ શિષિષ્કમણુ કરીને મુક્તિપથના પ્રવાસી બને એ જ શુભ મનોકા

卐 ॥ શુભં ભવતુ સર્વસ્ય ॥ 卐

૨૧૦૪

卐

卐 श्री धर्मनाथस्वामिने नमः 卐

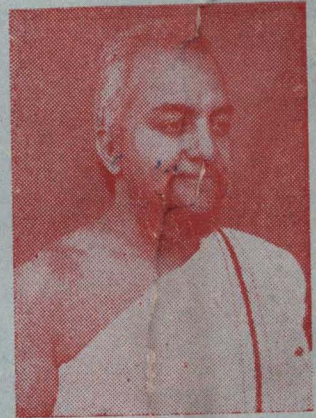
प. पू. आचार्यदेव श्रीमद् विजय सुषोधसूरीश्वरल म. सा.

तथा प. पू. मुनिराज श्री अज्ञविजयल महाराज
(राष्ट्रभाषा रत्न-वर्धा, साहित्यरत्न-प्रयाग, न्याय दर्शनार्थ-मुंबई)

आदि मुनि मंडलना

(व. सं. २०४५ ना जैननगरश्री संघमां यातुर्मास
हरभ्यान श्री धर्मनाथ पो. हे. जैननगर श्वे. मू. जैन
संघ-अमहावाह.

—तरङ्गथी योन्थेल १६ रविवारीय—

प. पू. आचार्यदेव विजय
सुषोधसूरीश्वरल म. सा.

प. पू. मुनिराजश्री
अज्ञविजयल म. सा.

* यातुर्मासिक रविवारीय धार्मिक शिक्षण शिबिर *
नी अंतर्गत आलती

प. पू. मुनिराज श्री अज्ञविजयल महाराजना

卐 “पापणी सज्ज माहे” 卐 — विषयक

रविवारीय सचित्र जडेर प्रवचन श्रेणि

नी प्रस्तुत तेरमी पुस्तिका

श्री धर्मनाथ पो. हे. जैननगर श्वे. मू. जैन संघ तरङ्गथी

जैननगर-शारदामंदिर रोड, पालडी, अमहावाह-७

प्रस्तुत प्रवचन पुस्तिका ह्याची प्रतिका करवामां आपली हे